

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 2 Haziran 2025

Volume: 8, Issue: 2 June 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1672900

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
09/04/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
17/05/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
30/06/2024

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞİRÂZE VE ANLAM ÇERÇEVESİ

Şirâze In Classical Turkish Poetry And Meaning Frame

Yavuz BAYRAM

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD.,
yavuzebrar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3571-8720>

Avni ERDEMİR

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD.,
avni.erdemir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5659-5459>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under CC BY-NC 4.0 licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Bayram, Yavuz & Erdemir, Avni (2025). "Klasik Türk Şiirinde Şirâze ve Anlam Çerçevesi", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (2), (Haziran 2025), s. 242-280, doi: 10.58659/estad.1672900

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2 Haziran/June 2025 s. 242-280

ÖZET

Klasik şiirin dünyası, sevgilinin etrafında döner ve bu şiirde kapılar genellikle sevgiliye çıkar. Hayaller onun için kurulur; kelime ve kavramlar onu anlatmak için kullanılır. Bu şiirin malzemesi ortak olup âşık rolündeki şairler, ortak malzemeyi yeniden yorumlar; farklı hayallerin ve farklı söyleyişlerin peşinden koşarlar. Şairi ve şiiri orijinal kılan da bu farklı hayal ve söyleyişlerdir. Şairin sevgisi, acıları ve hayalleri; biricik eseri olan divânında ölümsüzleşir. Divânı dağılmaktan kurtarıp ebedi kılacak olan ise şîrâzedir. Zira şîrâzesiz bir divânın sayfaları dağılır, yırtılır, âşığın gönlü gibi perişan olur. Bu sebeple şairler, divânlarını dağılmaktan kurtarıp şiirlerini ölümsüzleştiren şîrâzeye bigâne kalmamışlardır. Şairler, şîrâze kelimesi ile sevgilinin güzellik unsurları arasında benzetmeler yapıp onun etrafında ince hayaller kurmuşlardır. Nitekim bu makalede klasik Türk şiirinde şîrâze kelimesinin hangi anlam ve bağlamlarda nasıl kullanıldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk adımda yapılan tarama neticesinde şiirlerinde şîrâze kelimesini kullanan şairlere ait beyitler incelenmek üzere seçilerek tasnif edilmiştir. Bunun ardından şîrâze kelimesi etrafında teşekkül eden hayaller ve benzetme unsurları, ilgili örnek beyitler eşliğinde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, şîrâze, benzetmeler, anlam çerçevesi, gazel.

ABSTRACT

The world of classical poetry revolves around the beloved, and in this poetry doors usually lead to the beloved. Dreams are made for her. All words and concepts are used to describe it. The material of this poem is common, and the poets in the role of minstrels reinterpret the common material; they pursue different dreams and different ways of expressing themselves. These different imaginations and expressions are what make the poet and the poem original. The poet's love, pain and dreams are immortalized in his unique work, his divân. What will save the council from disintegration and make it eternal is şîrâze. Because the pages of a divân without a şîrâze will fall apart, be torn, and become as wretched as the lover's heart. For this reason, poets did not remain indifferent to the şîrâze that saved their divâns from disintegration and immortalized their poems. Poets have made comparisons between the word "şîrâze" and the beauty elements of the beloved and have built delicate dreams around it. As a matter of fact, this article aims to determine in which meanings and contexts the word şîrâze is used in classical Turkish poetry. For this purpose, as a result of the scanning carried out in the first step, the couplets belonging to the poets who used the word "şîrâze" in their poems were selected and classified for examination. After this, the imaginations and simile elements formed around the word "şîrâze" are presented with the accompanying sample couplets.

Keywords: Classical Turkish Poetry, similes, meaning framework.

GİRİŞ

Edebî eserler, içinden çıktığı topluma ayna tutarlar. Toplumun kültürü, inançları, hayat tarzları edebî eserlerde hayat bulur. Ne kadar kuralcı ve soyut kavramlar ve mazmunlar üzerine kurulu bir edebiyat olursa olsun, Osmanlı sosyal hayatıyla dîvân şiiri arasında da sıkı bir bağ vardır ve onda Osmanlı hayatının her alanına dair izler bulmak mümkündür. Makalenin konusu olan şîrâze de anlamı ve gördüğü işlevin önemine binaen dîvân şairlerinin duygu, düşünce ve hayallerini ifade için kullandığı Osmanlı ciltçilik sanatı terimlerinden biridir.

Şîrâze, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde genellikle *kitap ciltlerinin iki ucundaki ibrişimden örülü ince şerit, kitapların düzgün durmaları için ciltlenirken sırt kısımlarının altına ve üstüne konulan örgü; temel, esas, düzen, nizam; bağ, örgü, kispet paçası* gibi anlamlarıyla yer almaktadır.¹ (Devellioğlu, 2013: 1166; Parlatır, 2006: 1583; Çağbayır, 2007: 4490) Kâmûs-ı Türkî’de şîrâzeden “Belki Şîrâz şehrinde icâd olunmuş da böyle tesmiye idilmiştir. Şarkıyyûn usûlünde ciltlenen kitapların yapraklarının cilde rabt olundukları mahallin iki ucunda ibrişimden örülen ince şerit ki Avrupalılar bugün taklîdini yapıyorlar. Mec. Nizâm, intizâm, râbîta.” (Ş.Sâmî, 1317: 793) şeklinde bahsedilir.

Şîrâze, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde diğer sözlüklerden biraz daha geniş açıklanmıştır: “Ciltlenen kitap formalarının arkalarındaki dikişten başka alt ve üst taraflarına renkli ipekle yapılan ilmekler hakkında kullanılan bir tabirdir. Şîrâze, formaları iki taraftan sağlam tuttuğu ve birbirine sıkıca bağladığı için şîrâzeli kitaplar çabuk dağılmazdı. Son zamanlarda mücellitler Avrupa’dan gelen ve şîrâze taklidi olan şeritleri süs olsun diye takarlar. Kolonları formaların ortasından alınanlara nişanlı şîrâze, kolonları formaların ortasından alınmayıp geliş güzel yerlerinden alınanlara da saplama şîrâze denir.” (Pakalın, 1983: 357)

Yukarıdaki kaynaklara göre şîrâze kelimesinden türetilmiş olan *şîrâze-bend*; şîrâze yapan, şîrâze bağlayan, düzen veren, düzenleyici, düzene koyan, nizâm ve intizam veren, râbitalı, mazbût; *şîrâze-gîr* şîrâze yapılmaya uygun (kitap); *şîrâze-keş* ise ciltçi, kitap ciltleyen kimse anlamlarında kullanılmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük’te şîrâze kelimesiyle yapılmış iki deyim ve bir birleşik kelime bulunmaktadır. Bunlar

¹ Makale kapsamında yapılan taramalarda şîrâze kelimesinin pehlivanların kispetlerinin paçası anlamıyla kullanıldığı tek beyit tespit edilmiştir: Dest urup şîrâzesin piş kabzadan atdum velî / Bir iki hamle hatâ men’ eyleyüp yıkdum hemân [El vurup kispetinin paçasını ön taraftan tutarak attım, bir iki hamlede hatayı önleyip hemen yıktım.] (Nakşî, G. 434/5) (Açıkgöz, 2016: 643)

şîrâzedden çıkmak, *şîrâzesi kaymak* deyimleri ile *şîrâzesi bozuk* birleşik fiildir. *Şîrâzedden çıkmak*; kitabın sırt bölümünde bulunan dikişin bozulması sebebiyle sayfaların dağılması, akli dengesini yitirmek, bilinçsizce hareket etmek anlamında iken *şîrâzesi kaymak*; akli dengesi yerinde olmamak, dengesini yitirmek, kontrolünü kaybetmek, psikolojisi bozulmak; *şîrâzesi bozuk* ise *şîrâzesi dağılmış*, *şîrâzesi bozulmuş*, akli dengesi yerinde olmayan (kimse), düzeni bozulmuş (toplum) anlamlarına gelmektedir. (TDK, 2025)

Şîrâzeler, kitapların sırt kısmının baş ve etek uçlarında bulunan, kitabın yapısal bütünlüğüne ve sanatsal kompozisyonuna katkı sağlayan örgülerdir. Şîrâzeler cilt yapımında dikiş işlemini takiben, kitap sırtının baş ve etek kısımlarına örülmektedir. Şîrâzelerde iki örgü bulunmaktadır. Birincil örgü şîrâze yastığını forma ortalarıyla birleştirip şîrâze kolonlarını oluşturan ve şîrâzenin kitaptaki konumunu sabitleyen kolon dikişi örgüsüdür. İkincil örgü şîrâzenin görseelliğini oluşturan ve iki iplik kullanılarak şîrâze yastığı üzerine veya etrafına yapılan örgüdür. Resimde İslam cildi faredişi şîrâze örgüsünün işlem aşamaları ve restorasyonu tamamlanmış bir eserdeki şîrâzenin görünümü gösterilmiştir (Konuklar, 2023: 90).

Hem Batı yazma eserlerinde hem Doğu yazma eserlerinde bir eserin klasik tarzda ciltlenmesi hâlinde mutlaka şîrâze örülmüştür. Yazma bir kitabın uzun ömürlü olabilmesi şîrâzesinin dayanıklılığına bağlıdır. Şîrâzesi bozulan bir kitap kısa sürede dağılır (Mavili, 2015: 123).

Yazma eserlerin şîrâzelerinin bozulması, eserlerin dağılmasına sebep olmuş; zamanla bu bozulma ve dağılmayı ifade için yukarıda da sözü edilen şîrâzedden çıkmak, şîrâzesi kaymak, şîrâzesi bozuk gibi mecazen akli dengesini yitirmek, bilinçsizce hareket etmek anlamlarına gelen kalıp sözler ortaya çıkmıştır.

Klasik şairler, dîvânlarını hem yapısal hem sanatsal olarak tamamlayan şîrâzeyi, şiirlerinde işlev ve anlamlarından hareketle değişik benzetmelerle kullanmışlardır. Bu makale kapsamında bir kısmı dijital ortama aktarılmış bulunan 300 Türkçe dîvân² taranmış ve içinde şîrâze kelimesi geçen 51 dîvân tespit edilmiştir. Tekrara düşmemek için bu dîvânlardaki beyitlerden konuyu en iyi örneklediren 79 beyit seçilmiş ve bu beyitlerden hareketle klasik Türk şiirinde şîrâze kelimesiyle yapılan benzetmeler ve şîrâze kelimesi etrafında oluşan hayaller; *saç-şîrâze*, *ayva tüyü-şîrâze*, *ip-şîrâze ilişkisi*; *şîrâzeye benzetilen kişiler ve şîrâze ile ilgili diğer benzetme unsurları* başlıkları altında ele alınarak incelenmiştir.

² Dijital ortama aktarılmış dîvânların metinleri için bkz.: <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [ET: Ocak 2025-Mayıs 2025], <http://ekitap.yek.gov.tr/> [ET: Ocak 2025-Mayıs 2025]. Bunların dışında Prof.Dr.Ahmet Atilla Şentürk tarafından yürütülen Metin Bankası Projesi ve başka müstakil çalışmalar vasıtasıyla elde edilen dijital metinlerden ve fiziksel kitaplar olarak yayımlanmış divanlardan da yararlanılmıştır.

1. Klasik Türk Şiirinde Şîrâze ile İlgili Benzetmeler

Klasik Türk şiirinde şairler, soyut olanı veya ifade etmede zorlandıkları duygularını daha iyi ve etkili anlatabilmek için somutlaştırma terkiplerini kullanmışlardır (Belli ve Mum, 2021: 83). Şîrâze kelimesiyle yapılan benzetmelerin olduğu beyitlerde de bu somutlaştırma terkipleriyle sıkça karşılaşmaktadır. Şîrâze kelimesinin geçtiği beyitlerde *mushaf-ı hüsn*, *mecmû'a-i hüsn*, *mecmû'a-i irfân*, *defter-i nâz*, *defter-i hüsn*, *kitâb-ı ömr*, *kitâb-ı hüsn*, *cild-i hayâl*, *nûsha-i idrâk*, *nûsha-i hüsn*, *eczâ-yı hüsn*, *eczâ-yı devlet*, *şîrâze-i ikbâl*, *rişte-i şîrâze-i idrâk*, *şîrâze-i cild-i hayâl*, *şîrâze-i dil*, *şîrâze-i ümmîd* en yaygın kullanılan somutlaştırma terkipleridir.

Klasik Türk şiirinde şîrâze ile yapılan benzetmelerde ön plana çıkan en önemli husus; sevgilinin güzelliğinin kitaba, mecmuaya, mushafa, nüshaya, cüze benzetilmesidir. Özellikle sevgilinin saç ve ayva tüyleri, güzellik kitabını tamamlayan, onu dağılıp perişan olmaktan kurtaran bir şîrâze olarak tahayyül edilmektedir. Klasik Türk şiirinde şîrâzeyle ilişkilendirildiği tespit edilen öğeler ve benzetme unsurları aşağıda uygun örnek beyitler eşliğinde değerlendirilmiştir.

1. 1. Şîrâze - Saç İlişkisi

Klasik şiirde saç, sevgilinin en yaygın kullanılan güzellik unsurlarından birisidir. Saç, şîrâze ile ilgili benzetmeler yapılırken *defter*, *kitap*, *mecmua*, *mushaf*, *nûsha*, *cüz*, *cemiyet*, *zûlf* gibi kelimelerle tenasüplü bir şekilde kullanılmaktadır. Sevgilinin yanağı veya güzelliği kitaba, mecmuaya, mushafa, nüshaya benzetildiğinde; saç (zûlf) ve ayva tüyleri (hat) şîrâze veya şîrâze ipine teşbih edilmektedir. Gönül cemiyete (topluma) benzetildiğinde ise sevgilinin saçı gönül cemiyetinin düzenini sağlayan şîrâze olur. Az da olsa gül de kitaba, deftere, nüshaya benzetilir. Bu durumda şairler ya “Gül defterine şîrâze olmaz.” derler veya ona can ipiyle şîrâze yaparlar. Sevgilinin saçı şiirde *zûlf*, *perçem*, *kâkûl* isimleri ve *târ-ı gîsû*, *zûlf-i misk-âsâ*, *zûlf-i mutallâ*, *zûlf-i müşğîn*, *zûlf-i perişân* gibi tamlamalarla yer alır ve sevgilinin güzellik kitabına şîrâze olurlar. Bazen de sevgilinin zûlfü ve hattı, zûlfü ile yakın anlamli olan perçemi birlikte, sevgilinin güzellik kitabına şîrâze olurlar. Aşağıdaki alt başlıklarda şîrâze ile saç arasında teşekkül eden benzetme ve hayaller örnek beyitlerle yorumlanıp değerlendirilmiştir.

1.1.1. Şîrâze › Saç (Zûlf)

Mecmuanın dağılmaması için ona şîrâze dikilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki beyitte sözü edilen mecmua, gül mecmuasıdır. Gülün yaprakları ince ve zayıftır. Bu ince ve zayıf yapraklara şîrâze yapılmaya kalkılırsa yapraklar

parçalanır. Nitekim Revânî'ye (ö.1524) göre gül mecmuasının şîrâzesi yoktur ve gül mecmuasına şîrâze dikilmez. Beyitte sevgilinin yanağı, gül mecmuasına, gül yanağı üzerine salınmış olan saçları ise şîrâzeye benzetilmektedir. Âşık, sevgiliden gül mecmuasına benzeyen yanağı üzerinde salınan saçlarını yanağından almamasını istemekte; sevgili ise "Gül mecmuasında şîrâze olmaz." diyerek olumsuz cevap vermektedir:

Didüm ey dil-ber giderme 'arızundan zülfünü

Didi gül mecmû'asında yok durur şîrâzeler (Revânî, G. 137/3) (Avşar, 2017: 255)

"Ey Sevgili! Yanağından saçını kaldırma, dedim. Gül mecmuasında şîrâzeler yoktur, dedi."

Nitekim Revânî aşağıdaki beyitte de gül defterinde şîrâze olmayacağını ifade etmektedir. Beyitteki hayale göre sevgilinin yanağı gül defterine, misk kokulu saçları da şîrâzeye benzetilmektedir. Gül defterinin şîrâzesi olmayacağı için yanakları gül defterine benzeyen sevgilinin saçları da yanaklarına dökülmemiştir. Beyitte saçları yanaklarına dökülmemiş bir sevgili tasavvur edilmektedir:

Olmaz imiş ey gönül gül defteri şîrâzesi

Ruhlarında anun içün zülf-i misk-âsâsı yok (Revânî, G. 184/3) (Avşar, 2017: 283)

"Ey gönül! Gül defterinin şîrâzesi olmazmış. Bu sebeple sevgilinin yanaklarında misk kokulu saç yok."

Sâkıb Dede (ö.1735), aşağıdaki beyitte manayı mecmuaya, sevgilinin saçını mana mecmuasının şîrâze ipine benzetmektedir. Klasik şiirde saç perişandır. Perişan saçın peşine düşen gönül de perişan olur. Perişan bir fikrin peşine düşmekle kastedilen de sevgilinin saçının peşine düşmektir. Kaldı ki saç mana mecmuasına şîrâze ipi olacaktır. Bu sebeple olmayacak işin peşinden koşmak, insanı daha da perişan edecektir:

Düşmesün fikr-i perişâna tabî'at zîrâ

Târ-ı şîrâze-i mecmû'a-i ma'nâdur zülf (S. Dede, K. 35/42) (Arı, 2003: 184)

"İnsan tabiatı perişan bir fikrin peşine düşmesin. Zira saç, mana mecmuasının şîrâze ipidir."

Moralî Azîz Efendi (ö.1738) saç şîrâzeye benzetirken onu düzen ve nizam veren anlamında kullanmaktadır. 18. yüzyıl şairlerinden olan Azîz Efendi, beyitte gönlünü bir cemiyete benzetmekte, sevgilinin saçından yapılmış olan şîrâzeyi de bu gönül cemiyetinin düzenini sağlayan şîrâzeye teşbih etmektedir.

Sevgilinin saçı, âşığın gönlünü perişan eder. Şair bunu şîrâze örneğiyle açıklamaktadır. Düzeni olmayan bir toplum, şîrâzesiz bir kitap gibi nasıl dağılırsa, âşığın gönlüne şîrâze olan sevgilinin saçı dağılınca, âşığın gönlü perişan, bütün işleri altüst olur:

Zülfüdür şîrâze-i cem'iyet-i hâtır bana

Ol perişân olsa emr-i inkılâbımdır benim (Aziz, G. 138/2) (Taymaz, 2018: 173)

“Sevgilinin saçı bana gönül cemiyetinin şîrâzesidir. O perişan olursa, benim de işlerim altüst olur.”

Kânûnî Sultân Süleymân (salt.1520-1566) aşağıdaki beytin ilk mısrasında kitâb-ı hüsn terkibiyle güzelliği kitaba benzetmekte, bu benzetmeden aldığı ilhamla maiyet memurlarından bu kitaba hat yazmalarını; ikinci mısradan da sevgilinin saçının güzellik kitabına şîrâze olmasını istemektedir:

Kitâb-ı hüsne hat yazsun havâşî

Dü zülfeynün ana şîrâze olsun (Muhibbî, II, G. 2608/2) (Yavuz ve Yavuz, 2016: II/1320)

“Maiyet memurları, senin güzellik kitabına hat yazsın. (Senin) iki zülfün (de) ona şîrâze olsun.”

Gelibolulu Âlî (ö.1600) sevgilinin saçlarını ince bir hayalle şîrâzeyle benzetmektedir. *Gülşen-i Râz*, Şebüsterî'nin (ö.1320) tasavvuf edebiyatının şaheserleri arasında yer alan mesnevisinin adıdır. *Gülistân* ise Şirazlı büyük şair Sa'dî'nin (ö.1292) ünlü Farsça mesnevisidir. Beyitte saba rüzgârı ve gül kişileştirilmekte; *Gülistân* kelimesi ise hem Sa'dî'nin meşhur eseri hem gül bahçesi anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmaktadır. Şaire göre *Gülşen-i Râz*, sabah hafif hafif esen bir rüzgâr olan saba rüzgârının tesiriyle sökülecek kadar zarif bir eserdir. Eğer bu eserin şîrâzesi sökülürse; gül, yapraklarını ve kokusunu saba rüzgârının etkisiyle Şiraz şehrine kadar ulaştıracaktır. Klasik şiirimizde sabah rüzgârı, sevgilinin saçını dağıtır ve kokusunu etrafa saçır. Nitekim aşağıdaki beyitte *Gülşen-i Râz* adı verilen ve sabah rüzgârının söktüğü ifade edilen şîrâze, aslında sevgilinin saçlarıdır. Böylece gül bahçesi kitabına benzeyen sevgili, güle benzeyen kokusunu sabah rüzgârının etkisiyle Şiraz'a kadar gönderecektir:

Gülşen-i Râz'un sökersen ey şabâ şîrâzesin

Gülsitân evrâkını tâ gönderür Şîrâz'a gül (Âlî, G. 803/5) (Aksoyak, 2006: II/162)

“Ey saba! Gülşen-i Râz'ın şîrâzesini sökersen; gül, *Gülistân*'ın/gül bahçesinin yapraklarını ta Şiraz şehrine kadar gönderir.”

1.1.2. Şîrâze › Kâkûl

Alına düşen kısa saç demetine *perçem* veya *kâkûl* denir. Klasik şiirde saçın alına dökülen kısmı da şîrâzeyle benzetilir. Kâmî (ö.1724), Şeyhülislam Abdullah Efendi (ö.1743) için yazdığı bir kasidede geçen aşağıdaki beytinde, kitabın şîrâzesini cennet hurisinin kâkûlüne teşbih etmektedir:

Şîrâze-i kitâb-ı fazîlet-me'âbına

Hûr-ı behîşt kâkûlini der-miyân ider (Kâmî, Kaside 23/11) (Erişen Yazıcı, 2017: 88)

“Fazilet sığınağı olan kitabının şîrâzesine, cennet hurisi kâkûlünü bağlar.”

Kâkûl, Hamza Nigârî (ö.1886) tarafından da şîrâzeyle benzetilmektedir. Ona göre kâkûl, yanağa benzeyen Mushaf'ın şîrâzesi, ayva tüyleri Mushaf'ın cetveli, kaş ise cetvelkeşidir. Şu hâlde şair; beyitte yanağı mushafa, kâkûlü şîrâzeyle, ayva tüylerini yazma eserin sayfa kenarında bulunan yaldızlı çizgiye (cetvele), kaş da Kur'an'ın cetvel-keşine benzetmektedir:

Ol mushaf-ı ruhsârın şîrâzesidir kâkûl

Hat cetvelidir ebrû cetvel-keş-i Kur'ândır (Nigârî, G. 240/6) (Bilgin, 2003: 79)

Şair Haşmet (ö.1768), güzelliği gül bahçesine, güzellik gül bahçesinin yapraklarını da mecmuaya benzetmektedir. Sevgilinin kâkûllerinin bağları bu mecmuanın şîrâzesidir. Şair, beyitte istifham yoluyla benzetmeyi güçlendirmektedir:

Mecmû'a-ı evrâk-ı gülistân-ı cemâle

Kâkûllerinin bendleri şîrâze değil mi (Haşmet, G. 247/3) (Arslan ve Aksoyak, 1994:320)

“Güzellik gül bahçesinin yapraklarının mecmuasına kâkûllerinin bağları şîrâze değil mi?”

1.1.3. Şîrâze › Misk Kokulu Saç (Zülf-i Müşgîn)

Saç, bazen *misk kokulu* sıfatıyla birlikte kullanılır. Kânûnî Sultan Süleyman (salt.1520-1566) aşağıdaki beyitte sevgilinin misk kokulu saçını şîrâzeyle teşbih etmektedir. Eski kitapların, bilhassa Kur'an-ı Kerim ciltlerinin sol kapağının kenarında bulunan ve okunmuş veya okunmakta olan yeri belli etmek için kullanılan küçük kapağa mikleb denir (Kubbealtı Lugati, 26 Kasım 2024). Muhibbî, beyitte sevgilinin güzelliğini kitaba, misk kokulu saçını güzellik kitabının şîrâzesine, alnını da bu kitabın miklebine benzetmektedir:

Olup şîrâzesi ol zülf-i müşgîn

Kitâb-ı hüsne alnun oldı mıkleb (Muhibbî, II, Müfredât 3684-Yavuz ve Yavuz, 2016: II/1801)

“O misk kokulu zülf(ün) güzellik kitabının şîrâzesi, alnın (da) mıklebi olmuştur.”

1.1.4. Şîrâze › Perişan Saç (Zülf-i Perîşân)

Perişan olmak ve âşığın gönlünü perişan etmek saçın en önemli vasfıdır. Pertev (ö.1808), aşağıdaki beyitte teamüllerin tersine, sevgilinin saçlarını dağınık hâliyle de perişan gönlünü dirlik ve düzene sokan şîrâzeye benzetmektedir:

Bâ'is-i cem'îyyet ü şîrâze-i dilsin yine

Böyle ey zülf-i perîşân târ-mâr oldukça sen (Pertev, G. 387/2) (Bektaş, 2007: 371)

“Ey perişan saç! Sen böyle tarumar olsan da dağınık gönlümü derleyip toparlayan şîrâze gibisin.”

1.1.5. Şîrâze › Saç Teli (Târ-ı Gîsû)

Genel manada kullanılan saç kelimesinin yanında, saç teli de şîrâzeye teşbih edilmektedir. Şair Vâlî (ö.1738), aşağıdaki beyitte kara bahtı mecmuaya, sevgilinin saç telini de kara baht mecmuasının şîrâzesine benzetmektedir. Şair, kara bahtla sevgilinin siyah saçı arasında bir ilişki kurmaktadır. Saç karadır ve âşığın gönlünü perişan eder. Şairin talihinin kötü olmasının sebebi, ezelde takdir edilen kaderin yazılı olduğu mecmuanın sevgilinin saçıyla şîrâzelenmiş olmasıdır:

Vâliyâ şîrâze-i mecmû'a-i baht-ı siyâh

Şüphesiz rûz-ı ezelden târ-ı gîsûlarladır (Vâlî, G. 72/6) (Okur, 2006: 89)

“Ey Vâlî! Şüphesiz kara baht mecmuasının şîrâzesi ta ezelden beri saçlarının teliyledir.”

Seyyid Vehbî (ö.1736), aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağını yakuttan yüzüğe, dudağının üzerindeki ayva tüylerini pervaneye benzettikten sonra, sevgilinin yanağını mushafa, saç tellerini de yanak mushafının şîrâzesine benzetmektedir:

Hatt-ı püşt-i leb nigîn-i la'lüne pervânedür

Târ-ı gîsû mushaf-ı ruhsâruna şîrâzedür (Vehbî, G. 65/1) (Dikmen, 1991: 554)

“Dudağının üzerindeki ayva tüyleri, yakuttan yüzüğe benzeyen dudağına pervane, saç tellerin de senin yanak mushafına şîrâzedir.”

1.1.6. Şîrâze › Yıldızlı Saç (Zülf-i Mutallâ)

Zülf-i mutallâ, yaldızlanmış, parlatılmış saç; cetvel ise yazma eserlerde yazı ile derkenar bölümünü ayırmak için çizilen yaldızlı çizgi anlamlarına gelmektedir. Hamza Nigârî, sevgilinin yanağını mushafa benzettiği beyitte, mushafın cetvel ve şîrâzesini de sevgilinin yaldızlı saçlarına benzetmekte ve sevgilinin yanak mushafındaki bu cetvel ve şîrâzenin çok güzel olduğunu ifade etmektedir. Beyitte saçları yanakları üzerine dökülmüş bir sevgili tasavvuru ile yaldızlı iplerle şîrâzesi ve cetveli çekilmiş bir yazma eser arasında benzerlik kurulmaktadır:

Mushaf-ı ruhsârenin v'eh ne 'aceb var gör

Cetvel ü şîrâzesi zülf-i mutallâ gibi (Nigârî, K. 813/44) (Bilgin, 2003: 248)

“Yanak mushafının yaldızlı saç gibi ne olağanüstü cetveli ve şîrâzesi var, gör.”

1.1.7. Şîrâze › Perçem ve Saç (Perçem ü Zülf)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan perçem ve zülf, bazen birlikte şîrâzeyle teşbih edilmektedir. Alına düşen kısa saç demetine perçem veya kâkül denir. Beyitte, saçları yüzünün üstüne dağınık bir şekilde dökülmüş bir sevgili tasavvuru vardır. Bu görüntüsü ile sevgili güzellik yaprakları birbirine karışmış bir kitaba benzetilmektedir. Şîrâze sayfaları düzene koyar ve dağılmaktan korur. Nasıl kitap yapraklarının dağılmaması için şîrâzeyle ihtiyaç varsa, saçları yüzü üzerine dağınık bir vaziyette dökülmüş olan sevgiliye de şîrâze yani düzen gerekmektedir:

Dökülmüş perçem ü zülfün tağılmış her taraf ey şûh

Belî evrâk-ı hüsn-i dilbere şîrâze lâzımdur (Hafîd, G. 79/3) (Koç Acar, 2006: 136)

“Ey işveli güzel! Saçın her tarafa dağılmış, perçemin dökülmüş. Evet bu güzellik yaprağı olan güzele şîrâze lâzımdır.”

1.1.8. Şîrâze › Saç ve Ayva Tüyü (Zülf ü Hat)

Klasik şiirde bazen de saç ve ayva tüylerinin birlikte şîrâzeyle teşbih edildiği görülmektedir. Bezm-i ezel, Allah'ın ezelde ruhları yarattıktan sonra, “*Elestü bi-Rabbiküm: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye sorduğu ve ruhların, “*Belâ (evet), sen bizim Rabbimizsin.*” diye Allah'ı tasdik ettikleri ezel meclisidir (Kubbealtı Lugatı, 15 Şubat 2025). Beyitte sevgili her yönüyle mükemmel bir mecmuaya benzetilmekte olup zülf ve hat bu mükemmel mecmuanın

şîrâzesidir. Şaire göre sevgilinin zülf ve hattı, ezel meclisinde sevgilinin mükemmellik mecmuasına şîrâze olmak için söz vermiştir.

Mecmû'a-i kemâline şîrâze olmağa

Bezm-i ezelde eyledi misakı zülf ü hat (A.Aynî, G. 105/16) (Arslan, 2004: 154)

“Zülf ve hat, ezel meclisinde mükemmel mecmuana şîrâze olmaya söz verdi.”

1.2. Şîrâze - Ayva Tüyü (Hat) İlişkisi

Hat; çizgi, yazı, el yazısı, mektup, ferman gibi manaların yanında genç kimsenin yanağında ve sevgilinin dudağında çıkan ince tüy manalarına gelmektedir (Onay, 1992: 196). Klasik şiirde en yaygın kullanılan güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin yanağı veya güzellik bir kitaba, cüze, mushafa, nüshaya, mecmuaya, risaleye benzetildiğinde, hat da bu yazma eserlerin yapraklarını dağılmaktan kurtaran şîrâze olarak tasavvur edilir. Şiirde *hat* kelimesinin dışında bu kelimenin *hatt-ı nev*, *gerd-i hat*, *hatt-ı tâze* gibi tamlamalı şekilleri de şîrâze ile ilişkili olarak kullanılmaktadır.

1.2.1. Şîrâze , Ayva Tüyü (Hat)

Nazmî (ö.1585), aşağıdaki beyitte ay yüzlü sevgilinin yanağını aydınlık bir kitaba, ayva tüylerini de güzel görünümlü bir şîrâzeyle benzetmektedir. Şîrâze nasıl kitap sayfalarını dağılmaktan kurtarırsa ayva tüyleri de güzel bir kitaba benzeyen sevgilinin yanak sayfasını düzenler, yanağın güzelliğini tamamlar:

San kitâb-ı zûdur ol mâhun o haddi safhası

Kim olubdur hüsn-i sûretde ana şîrâze hat (Nazmî, G. 3070/2) (Üst,2018: 1673)

“O ay yüzlü sevgilinin yanak sayfası sanasın ki aydınlık bir kitaptır. Ayva tüyleri ona güzel görünümlü bir şîrâze olmuştur.”

Şîrâze kelimesinin, düzen, nizam, bağ anlamları da vardır. Ayva tüyleri şîrâze olup sevgilinin yanağını düzenleyip güzelleştirirken âşıkları perişan eder:

Neyyirâ ruhsârına şîrâzedür

Lîk ‘uşşâkı perîşân etdi hat (Neyyîr, G. 51/9) (Erdem, 2002: 98)

“Ey Neyyîr! Ayva tüyü sevgilinin yanağına şîrâzedir. Lâkin ayva tüyleri âşıkları perişan etti.”

18. yüzyıl şairlerinden Hacı Hafız Fâzıl Efendi (ö.1795) de güzelliği kitaba, ayva tüylerini şîrâzeyle benzetmektedir. Beyitte henüz ayva tüyleri bitmemiş bir sevgili tasavvur edilmekte ve bu sevgili tamamlanmamış güzellik kitabına

benzetilmektedir. Şair bu kitabın şîrâzesinin neden yapılacağını bilmediğini, muhtemelen sevgilinin ayva tüylerinden yapılacağını ifade etmektedir. Şaire göre ayva tüyleri çıktığında sevgilinin güzellik kitabı da şîrâzelenip tamamlanmış olacaktır:

Tamâm olmuş kitâb-ı hüsnünün biraz işi kalmış

Hemân hattı ana şîrâze-i temmet midür bilmem (Fâzıl, G. 261/4)
(Atacan, 2014: 261)

“Sevgilinin güzellik kitabının işinin bitmesine az kalmış. Acaba o kitabın şîrâzesi sevgilinin ayva tüyleri mi olacaktır, bilmiyorum.”

Sevgili, bazen âşığın âhının yelinden güzellik yaprakları dağılmasın diye ayva tüylerini şîrâze yapar:

Şîrâze etdi hüsnünün evrâkına hatın

Âhım yelinden ol perî dedi dağılmasın (Hayâlî, G. 417/3) (Tarlan, 1992b: 234)

“O periye benzeyen sevgili, âhımın yelinden dağılmasın diye güzelliğinin yapraklarına ayva tüylerini şîrâze yaptı.”

Şeyhülislam Es’ad Efendi (ö.1753), aşağıdaki beyitte hat kelimesini sevgilinin güzellik unsuru olan ayva tüyleri ve yazı anlamında tevriyeli olarak kullanmaktadır. Sevgilinin nazı, işvesi ve diğer güzel vasıfları şiir olup yazı ile bir dîvânda toplanır. Yazı ile bir araya getirilip toplanmayan şiirler şîrâzesiz kitap gibi dağılır, yok olur. Hat, bir güzellik unsuru olarak düşünüldüğünde, güzellik kitabına benzeyen sevgilinin nazı, işvesi ve yüzündeki tüm güzellikleri derleyip toplayan, bir düzene koyan sevgilinin ayva tüyleridir. Şair, şîrâze ipinin incelik ve güzelliği ile şîrâze arasında şekli bir benzerlik kurarak nasıl şîrâzesiz cüzler dağılırsa, sevgilinin tüm güzel vasıflarının toplandığı güzellik kitabı da ayva tüyleri olmadan dağılır demektedir:

Hatladır cem’iyyeti eczâ-yı nâz u işvenin

Dağılır mecmû’a-i hüsn ü bahâ şîrâzesiz (Ş. Es’ad, G. 93/2) (Doğan, 1997a: 226)

“Naz ve işve cüzlerinin derli toplu olması hatladır. Güzellik ve zarafet cüzleri şîrâzesiz dağılır.”

Âşığın en önemli silahı âhıdır. Âşığın âh rûzgârıyla sevgilinin güzellik kitabındaki kırmızı yapraklarının dağılma ihtimali vardır. Bu sebeple sevgili dudağındaki ayva tüylerinden yeşil şîrâze yapmaktadır. Zâtî (ö.1547), beyitte sevgilinin güzelliğini kitaba, dudağındaki taze ayva tüylerini de yeşil şîrâzeye benzetmektedir:

Hatt-ı la'lün yeşil şîrâze itmiş bâd-ı âhumdan
Tağılmaya kitâb-ı hüsnünün tâ âl evrâkı (Zâtî, III, G. 1726/3)
(Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: III/460)

“Âhımın rüzgârından sevgilinin güzellik kitabının kırmızı yaprakları
dağılmasın diye sevgili dudağının ayva tüylerini yeşil şîrâze yapmış.”

1.2.2. Şîrâze , Yeni Bitmiş Ayva Tüyü (Hatt-ı Nev)

Yeni bitmeye yüz tutmuş ayva tüyleri için *hatt-ı nev* ve *hatt-ı sebz* tabirleri kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte güzellik mecmuaya, sevgilinin yüzündeki güzellik unsurları olan ben, diş, göz, kaş güzellik mecmuasındaki şiirlere; sevgilinin yüzündeki yeni çıkmış ayva tüyleri de bu mecmuanın şîrâzesine benzetilmektedir. Bu arada beyitte dişlerin şın (ش) harfine, gözün ayn (ع) harfine ve kaşın râ (ر) harfine benzetilmiş; beytin sonunda da bu üç harfle yazılan şi'r (شعر) kelimesine yer verilmiştir.

Hatt-ı nev mecmu'a-i hüsne güzel şîrâzedür
Hâl-i leb dendân u çeşm ü ebrû şi'r-i tâzedür (Afif, G. 17/1) (Kaya Yiğit, 2018: 102)

“Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri onun güzellik mecmuasına güzel bir şîrâzedir. Dudaktaki ben, diş, göz, kaş bu mecmuanın taze şiiridir.”

Câzib (ö.1857) aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü güzellik mushafına, yüzündeki yeni bitmiş ayva tüylerini de şîrâzeyle benzetmektedir:

Mushaf-ı hüsnüne şîrâzedir ol hatt-ı nevi
Hadşe-i hâl-i mesâ'il-i mezâhibdir hep (Câzib, G. 21/4) (Yılmaz, 2010: 170)

“O yeni bitmiş ayva tüyleri güzellik kitabına şîrâzedir. Bu konu, daima mezheplerin ilgisini çeken meselelerden biri olmuştur.”

Cem'iyetlenmek, derlenip toplanmak anlamına gelmektedir. Yenişehirli İzzet (ö.1821), aşağıdaki beyitte ayva tüylerini şîrâzeyle benzetmekte; şîrâzesi tamamlanan kitabın daha derli toplu hâle geldiğine ve sevgilinin güzelliğinin ayva tüyleriyle kemâle ulaştığına vurgu yapmaktadır:

Oldı revnak-yâb hat-ı nev-zuhûrunla senün
Nüsha-i hüsnün ki cem'iyetlenür şîrâzedden (İzzet, G. 124/6) (Nar, 2016: 420)

“Senin yeni biten ayva tüylerinle yapılan şîrâzedden güzellik nüshan derlenip toplandı, güzelleşti.”

1.2.3. Şîrâze › Ayva Tüyü Tozu (Gerd-i Hat)

Gerd; toz, toprak anlamlarına gelmektedir. Genellikle sevgilinin parlak yanağı üzerinde biten ayva tüyleri gölgeli görüntüsü ile toza teşbih edilir. Eğribozlu Mâhir (ö.1843), *gerd-i hat* tabirini aşağıdaki iki beyitte hem şîrâze hem de âşığın gönlünde çıkardığı fitne sebebiyle, fitne ve fesadın saklandığı bir sığınağa, pusuya benzetmektedir:

Verir şîrâze-i evrâk- ı mülke şöyle cem'iyet

Fesâd ü fitne eyler gerd-i hatt-ı dil-beri me'vâ (Mâhir, Tarih, 5/34) (Batğı, 2012: 88)

“Fesat ve fitne sevgilinin ayva tüyelerinin tozunu sığınak eyler. Ayva tüyleri böylece memleket yapraklarının şîrâzesine düzen verir.”

Şîrâze-i risâle-i sabra hâlel verir

Gerd-i hatında fitne sakın der-kemîn olur (Mâhir, G. 72/6) (Batğı, 2012: 224)

“Fitne, ayva tüyelerinin tozu arasında pusuda olur, saklanır, sakın. Sabır risalesinin şîrâzesine noksanlık verir.”

1.2.4. Şîrâze › Tâze Ayva Tüyü (Hatt-ı Tâze)

Karabağlı Sa'dî (ö.1878), sevgilinin gül yanağını mushafa benzettiği beytinde, taze ayva tüylerini de şîrâzeye benzetmektedir. Şîrâze mushafın süsü olup nasıl ona yakışır, sevgiliye de taze ayva tüyleri yakışır; bu sebeple ondan rahatsız olunmamalıdır:

Sezâdır ol gül-i ruhsâra hatt-ı tâzedden zahmet

Niçün kim resmidir mushaf çeker şîrâzedden zahmet (Karabağlı Sa'dî, G. 10/1) (Bal, 2012: 62)

“O gül yanaklı sevgiliye yeni çıkmış ayva tüyelerinden zahmet gelmesi doğaldır. Nitekim mushafın da şîrâzden zahmet çekmesi âdetidir.”

1.3. Şîrâze-İp İlişkisi

İp, şîrâze yapımında kullanılan en önemli malzemedir. İp anlamına gelen *ibrişim*, *rişte*, *târ* gibi kelimeler; şîrâzenin ana malzemesi olmaları sebebiyle soyut ve somut değişik kavramlarla bir araya gelerek tamlamalar oluşturmuşlar ve değişik hayallerle şîrâzeye benzetilmişlerdir. Klasik şiirde ip anlamına gelen kelimelerle yapıp şîrâzeye benzetilen kavramlar şunlardır: Adalet ipi (rişte-i adl), altın ip (zer-rişte), ayva tüyü ipi (târ-ı hat), bülbulün can ipi (bülbulün rişte-i cânı), can ipi (rişte-i cân), demir telden yapılmış ip (târ-ı âhen), gece ve gündüz ipi-iki renkli ip (dû reng târ), gönül İpi (rişte-i gönül),

gözyaşı ipi (rişte-i eşk), hablül-verîd, ipucu (ser-rişte), kadeh dalgası ipi (târ-ı mevc-i bâde), kâkûl ipi (târ-ı kâkûl), lütuf ipi (rişte-i lutf), saç ipi (rişte-i zülf), şiir ipi (rişte-i nazm), ümit ipi (rişte-i ümmîd), yağmur ipi (rişte-i bârân), yeşil ip (ibrişim-i sebz).

1.3.1. Şîrâze › Adalet İpi (Rişte-i Adl)

Adaletin ipe benzetildiği beyitlerde genellikle ülke bir kitaba, adalet ipi de o ülkenin düzen içinde yaşamasını sağlayan şîrâzeye benzetilmektedir. Şîrâze kitabı dağılmaktan korur, adalet ipi de toplumun bir arada ahenk içinde yaşamasını sağlar. Şeyhülislam İshak Efendi (ö.1734), Sultan III. Ahmed'in (salt.1703-1730) tahta çıkışı için yazdığı kasidede yer alan aşağıdaki beyitte dünyayı cüzler hâlinde parça parça olmuş bir kitap nüshasına, adalet ipini de insanlık nazmının şîrâzesine benzetmektedir. Beyitte, III. Ahmed'in adaletiyle ülkede sağladığı düzen, dağılmış bir kitaba şîrâze dikilmesi tasavvuru ile anlatılmaktadır:

Nüsha-i eczâ-yı 'âlem olmuş iken târ-mâr

Rişte-i 'adli olup şîrâze-i nazm-ı beşer (İshak, K. 34/22) (Doğan, 1997b: 247)

"Âlem cüzlerinin nüshası tarumar olmuşken (III. Ahmed'in) adalet ipi insanlık nazmının şîrâzesi olmuştur."

Aynı benzetmeyi Nefî'nin (ö.1635) IV. Murâd (salt. 1623-1640 için yazdığı kasidede yer alan aşağıdaki beyitte de görmekteyiz. Nefî IV. Murâd dönemini kitaba, adaleti ipe, adalet ipini de şîrâzeye benzetmektedir. Nefî'ye göre eğer IV. Murâd şîrâzesini adalet ipiyle bağlamasaydı, zamanın kitabının cüzleri tarumar olurdu:

Rişte-i 'adliyle ger bend etmese şîrâzesin

Târ u mâr olurdu eczâ-yı kitâb-ı rûzgâr (Nefî, K.16/23) (Akkuş, 1993: 98)

"Eğer (IV Murâd) şîrâzesini adalet ipiyle bağlamasaydı zaman kitabının cüzleri tarumar olurdu."

1.3.2. Şîrâze › Altın İp (Zer-rişte)

Güzellik yapraklarını mecmuaya benzeten Sehî Bey (ö.1548), kişileştirdiği güllere bu mecmuaya altın ipten şîrâze yaptırmaktadır:

Görüp mecmu'a-i evrâk-ı hüsnün

İder zer-rişteden şîrâze güller (Sehî, G. 90/5) (Yekbaş, 2010: 231)

“Güller, senin güzellik yapraklarının mecmuasını görüp altın ipten şîrâze yapar.”

1.3.3. Şîrâze › Ayva Tüyü İpi (Târ-ı Hat)

Ayva tüyleri gibi ayva tüyü ipi de şîrâzeye benzetilmektedir. Hacı Hafız Fâzıl Efendi'ye göre sevgili ayva tüyleri ipiyle kendi güzellik kitabına şîrâze yapmış, âşığa şîrâze yapmak için ip kalmamıştır. Bu sebeple âşık perişandır. Beyitte sevgiliye serzenişte bulunan perişan bir âşık tasavvuru vardır:

Kaldı eczâ-yı perîşân-ı dil-i ‘âşık yine

Târ-ı hat oldı kitâb-ı hüsünün şîrâzesi (Fâzıl, G. 349/2) (Atacan, 2014: 312)

“Sevgilinin ayva tüyü ipi, kendi güzellik kitabının şîrâzesi oldu. Âşığın perişan gönül sayfaları yine şîrâzesiz kaldı.”

1.3.4. Şîrâze › Bûlbûlün Can İpi (Bûlbûlün Rîşte-i Cânı)

Bûlbûlün can ipinin şîrâzeye benzetildiği beyitlerde, gül yapraklarının bir mecmuaya benzetilmesi söz konusudur. Revânî, “Gül mecmuasının şîrâzesi yoktur.” (Revânî, G. 137/3), “Gül defterinin şîrâzesi olmaz.” (Revânî, G. 184/3) derken aynı yüzyılda Bâkî (ö.1600) ve Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644), 17. yüzyıl şairlerinden Mezâkî (ö.1676) ve 18. yüzyıl şairlerinden Âsaf (ö.18.yy.), gül mecmuasına bûlbûlün can ipiyle şîrâze yapılmasını önermektedir:

Bir yire cem’ eylemiş evrâk-ı nâz u şiveyi

Rîşte-i cânından itmiş bûlbûlün şîrâze gül (Bâkî, G. 302/4) (Küçük, 2011: 286)

“Gül, naz ve işve yapraklarını bir yere toplamış. Bûlbûlün can ipinden şîrâze yapmış.”

Beyitte gülün naz ve işve yapraklarıyla düzenlenmiş bir dîvân tasavvur ediliyor. Bu dîvânın şîrâzesi de bûlbûlün can ipinden dikilmiştir. Beyitte, bûlbûlün güle candan bağlılığı, gülün ise acımasızlığı söz konusudur. Naz ve işve yapraklarını bir araya toplayan gül, âdetâ bir güzellik mecmuası oluşturmuştur. Mecmuanın yapraklarını bir arada tutan şîrâze ise bûlbûlün can ipinden yapılmıştır. Bûlbûl, gülün güzelliğine can ipiyle bağlanmıştır. Gül ise güzelliğini bir arada tutmak adına bûlbûlün canını almıştır. Şair soyut duyguları somut imajlar üzerinden aktarmış; orijinal bir hayal yaratmıştır. Şîrâze olarak hayal edilen bûlbûlün can ipi ise bu imajın oluşturulmasında kilit rol oynamaktadır (Et, 2021: 271; Aydın, 2023: 82):

Rûzgâr âhir perîşân itdi gül mecmû'asın

Rişte-i cân-ı hezâr imiş meger şîrâzesi (Ş.Yahyâ, G. 401/2) (Ertem, 1995: 225)

“Rûzgâr sonunda gül mecmuasını dağıttı. Meğer o mecmuanın şîrâzesi bülbülün can ipinden yapılmış.”

Beyitte rûzgâr, “zaman” anlamına da gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Hezâr kelimesi de hem bülbül hem bin anlamına gelmektedir. Tabii ki mecmua gül mecmuası olunca bülbülün can ipi baskın anlamdır. Beyitte kat kat yapraklarıyla gül, bir mecmua gibi hayal edilmiştir. Bu mecmuanın şîrâzesi ise bir önceki beyitte olduğu gibi bülbülün can ipinden yapılmıştır. Klasik Türk şiirinde âşık her zaman zayıf, güçsüz ve zavallı olduğundan onun can ipi de kuvvetsizdir. Zira o, aşkın verdiği ıstırapla bitmiş, tükenmiştir. İşte bu zayıf can, gülün yapraklarını bir arada tutamamış nihayetinde rûzgâr da bir mecmua gibi olan gülün yapraklarını dağıtmıştır (Et, 2021: 271).

Şeyhülislam Yahyâ, gül mecmuasını sevgilinin vasfını yazmaya en layık mecmua olarak görmektedir. Gülün yaprakları zarif ve incedir. Gül yapraklarından oluşan bir mecmuaya şîrâze olacak ipin de o kadar zarif ve ince olması gerekir. Şüphesiz bu mecmuaya en uygun şîrâze ipi de ancak ondan daha zarif ve ince olan bülbülün can ipidir. Diğer iplerle örülmüş bir şîrâze hem gül mecmuasına yakışmaz hem dikerken onu parçalayabilir. Diğer taraftan bülbül de gül mecmuasına şîrâze olmak için canını feda ederek onun yaprakları arasında varlığını sürdürmüş olur:

Bir güzel mecmu'adur gül vâsf-ı rûyun yazmağa

Andelîbün rişte-i cânı ana şîrâzedür (Ş. Yahyâ, G. 87/4) (Ertem, 1995: 67)

“Gül, senin yüzünün vasfını yazmak için güzel bir mecmuadır. Bülbülün can ipi o mecmuaya şîrâzedir.”

17. yüzyıl şairlerinden Mezâkî de gül yaprağı mecmuasına, bülbülün can ipinden şîrâze yaptırmaktadır. Beyitte şîrâze bülbülün can ipine teşbih edilmiştir. Şîrâze düzen, intizam demektir. Şîrâze olmadığı zaman düzen bozulur, kitap dağılır. Mezâkî, beyitte gül yapraklarından oluşan bir mecmua hayal etmiş ve mecmuayı daha değerli hâle getirmek için ona bülbülün can ipinden yapılmış bir şîrâzeyi uygun bulmuştur. Şair burada, eğer bülbül olmazsa gülün de olmayacağını, onun değerini ve ziynetini bülbüle borçlu olduğunu da ifade etmek istemiştir (Çukurlu, 2019: 363):

Yaraşur zînet-i mecmû'a-i evrâk-ı güle

Olsa şîrâze eğer rişte-i cân-ı bülbül (Mezâkî, G. 264/5) (Mermer, 1991: 446)

“Gül yaprağı mecmuasına ziynet olarak bülbülün can ipi, şîrâze olsa yaraşır.”

18. yüzyıl şairlerinde Âsaf da geleneği devam ettirmekte ve gül yapraklarına bülbülün can ipinden şîrâze yaptırmaktadır. Beyitte gül bir kitaba, gülün yaprakları da kitabın sayfalarına benzetilmektedir. Şair Âsaf da gül kitabına yapraklarının inceliği sebebiyle ancak bülbülün can ipiyle şîrâze yapılacağına inanmaktadır. Ne yazık ki bülbülün can ipi de gül yaprakları gibi zarif olup eğri gidişli bir rûzgâra dayanamamış ve gülün yaprakları tarumar olmuştur:

Bâd-ı kec-rev târumâr itdi gülün evrâkını

‘Andelibün rişte-i cânı imiş şîrâzesi (Âsaf, G. 1045/2) (Kaya, 2009: 882)

“Şîrâzesi bülbülün can ipinden imiş. Bu sebeple eğri gidişli ters rûzgâr, gülün yapraklarını tarumar etti.”

1.3.5. Şîrâze › Can İpi (Rişte-i Cân)

Edirneli Nazmî, şîrâzesi âşîğın can ipiyle yapılmış bir güzellik kitabı tasavvur etmektedir. Beyitte sevgili gönül çekici ayva tûyleri ve yanağıyla güzellik kitabına, sevgilinin saç kitabın cildine, âşîğın can ipi de bu kitabın şîrâzesine benzetilmektedir:

Hatt-ı dil-keş birle haddi bir kitâb-ı hüsndür

Ana zülfî cild ü cânım riştesi şîrâzedür (Nazmî, G. 1883/4) (Üst, 2018: 1097)

“Gönül çekici ayva tûyü ile yanağı bir güzellik kitabıdır. Saçı ona cilt, canımın ipi şîrâzesidir.”

Nazmî başka bir beyitte öyle bir sevgiliden söz ediyor ki sadece sevgilinin dudağını anlatan şiirler yazılsa bir divân olur ve doğrusu bu divân sevgiliye yakışır. Nazmî, böyle bir divânın şîrâzesine can ipini sarf etmekten sakınmaz. Aynı hayali, Nazmî’nin aşağıdaki iki beytinde de görmek mümkündür:

Vasf-ı la’lünde ki divân yaza cânâ yaraşur

Nazmî cân riştesini sarf ide şîrâzesine (Nazmî, G. 5918/5) (Üst, 2018: 3152)

“Ey sevgili dudağının vasfını anlatan divân tertip edilse yaraşır. Nazmî, onun şîrâzesine can ipini sarf eder.”

Dilberün la’l-i lebi vaşfinda divân bağlasan

Rište-i cânundan eyle Nazmiyâ şîrâzesin (Nazmî, G. 5002/5) (Üst, 2018: 2671)

“Ey Nazmî! Sevgilinin kırmızı dudağının vasıflarını anlatan bir dîvân tertip edersen, şîrâzesini de can ipinden yap.”

1.3.6. Şîrâze › Demir Telden Yapılmış İp (Târ-ı Âhen)

Rûzgâr kelimesinin yel anlamının dışında zaman anlamı da vardır. Ümidi gelecekte aramak ve geleceği beklemek çok zor olup güç ister, sabır ister, irade ister. Zaman ve rûzgâr her şeyi eskittiği gibi insanın dayanma gücünü de kırar, kitap yapraklarını da şîrâze ipini de eskitir. Bu sebeple insanın geleceğe uzun süre ümitle bakabilmesi ve ümit yapraklarının rûzgâra/zamana dayanabilmesi için şîrâze ipinin demir telden olması gerekmektedir:

Olur şîrâze-i evrâk-ı hâli târ-ı âhenden

O kim çeşm-i ümîdi vakf-ı lutf-ı rûzigâr itmiş (S. Dede, G. 83/7) (Arı, 2003: 359)

“Ümit gözünü, zamanın lütfuna vakfetmiş olan kimsenin mecal yapraklarının şîrâzesi demir telden (ipten) olur.”

1.3.7. Şîrâze › Gece ve Gündüz İpi, İki Renkli İp (Dü Reng Târ)

Nâbî (ö.1712), gece ve gündüzü iki renkli ipten yapılmış bir şîrâzeye benzetmektedir. Beyit, Nâbî'nin Silahtar İbrahim Paşa'yı (1723) övdüğü kasidede geçmektedir. Gece ve gündüzün, siyah ve beyaz iki ipe benzetildiği beyitte, yaratıcının varlıkların birbirine zıt cüzlerine düzen verip ona iki renk ipten yani gece ve gündüzden şîrâze diktiği ifade edilmektedir. Birbirine zıt birçok unsurun bir arada tutulduğu kâinat kitabının sayfaları, gece ve gündüz ipiyle birbirine bağlanmıştır. Kitap sayfalarının dağılmaması için şîrâzeyle birbirine bağlanarak ebedileştirilmesi gibi yirmi dört saatlik zaman dilimi de gece ve gündüz vasıtasıyla birbirine bağlanarak dağılmaktan kurtulmuş, bu şekilde daimi kılınmıştır (Sağlam, 2023: 87):

Virüp tertîb eczâ-yı muhâlif-gûne-i keвне

Dü-reng'e târdan dikmiş ana şîrâze-i ibkâ (Nâbî-I, K.1/5) (Bilkan, 2011: I/1)

“Dünyanın birbirine muhalif tarzdaki cüzlerine düzen verip ona iki renk ipten ebedilik şîrâzesi dikmiş.”

1.3.8. Şîrâze › Gönül İpi (Rište-i Gönül)

Daha önce sözünü ettiğimiz bir beyitte gül mecmuasına bülbülün can ipinden şîrâze dikilirken 18. yüzyıl şairlerinden Âsaf, gül mecmuasına yüz bülbülün gönül ipinden şîrâze diktirmektedir:

Bir latif mecmû'adur gül medh-i hüsnün yazmağa
Sad hezârün rişte-i gönli ana şîrâzedür (Âsaf, G. 248/4) (Kaya, 2009: 490)

“Gül, sevgilinin methini yazmak için latif bir mecmuadır. Yüz bülbülün gönül ipi ona şîrâzedir.”

Beyitte sad hezâr, kelime grubu tevriyeli kullanılmış olup yüz bin ve yüz bülbül anlamlarına gelmektedir. Gül, sevgilinin methinin yazıldığı güzel bir kitaba benzetilmektedir. Bu kitabın şîrâzesi de bülbülün gönül ipiyle yapılmıştır. Hezâr kelimesi “bin” manasında kullanıldığında yüz bin gönül ipi bu kitaba şîrâze olacaktır.

1.3.9. Şîrâze › Gözyaşı İpi (Rişte-i Eşk)

16. yüzyıl şairlerinden Sâdık (ö.1588), şîrâzeyi bülbülün can ipiyle değil gözyaşı ipiyle yapar. Şair “gül hüsrevi” tamlamasıyla gülü sultana benzetirken diğer taraftan da Ferîdüddin Attâr'ın (ö.1221) *Gül ü Hüsrev* mesnevisine telmihte bulunmaktadır. Beyitte gül, dîvân sahibi bir sultana benzetilmektedir. Bülbül bu dîvânın şîrâzesini gözyaşı ipiyle yapmıştır. Bu sebeple dîvânı rüzgâr dağıtamamıştır. Burada bülbülün dolayısıyla âşığın gözyaşının gücü ortaya konmaktadır:

Rişte-i eşkiyle bülbül itmese şîrâzesin
Tağılurdı bâdden gül husrevinün defteri (Sâdık, Kıt'a 273/1) (Sunal, 2014: 787)

“Bülbül, şîrâzesini gözyaşı ipiyle yapmasaydı, gül hüsrevinin dîvânı rüzgârdan dağılırdı.”

Nehcî (ö.1680?) de bülbüle, gül şîrâze bağlasın diye gözyaşından yapılmış şîrâze ipi hazırlattırır. Nehcî; nazı deftere, bülbülün gözyaşını şîrâze ipine benzetmektedir. Bülbül güle âşıktır; ona sesini duyurmak ister, yalvarır, onun için gözyaşı döker ve ona yakın olmak için fırsat kollar. Gül, ne zaman naz defterine şîrâze bağlamak istese, bülbül güle yalvararak akıttığı gözyaşı ipini hemen güle şîrâze ipi olarak takdim eder (Aydın ve Arı, 2023: 245):

Rişte-i eşk-i niyâz eyler müheyyâ 'andelib
Defter-i nâza kaçan kim bağlaya şîrâze gül (Nehcî, G. 272/3) (Aslan, 2017: 229)

“Gül ne zaman naz defterine şîrâze bağlayacak olsa, bülbül yalvarış gözyaşı ipini hazırlar.”

1.3.10. Şîrâze › Hablû'l-Verîd

Şairler bazen Kur'ân-ı Kerim'den ikbaslarla duygularını ifade ederler. Fehîm-i Kadîm (ö.1647), fetvalar defterini muskaya, hablû'l-verîd ayetini ise şîrâze ipine benzetmektedir. Beyitte, *hablû'l-verîd* (şah damarı) kelime grubuyla, Kaf suresi 50/16 “*Yemin olsun ki insanı biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını bilmekteyiz. Biz ona şah damarından daha yakınız.*” ayetinden kısmen iktibas yapılmıştır:

Defter-i eczâ-yı fetvâsın hamâ'il itdi halk

Rişte-i şîrâzesidür cümleten hablû'l-verîd (F. Kadîm, Kıt'a 11/6) (Üzgör, 1991: 296)

“Cildinin şîrâze ipi bütünüyle “hablû'l-verîd” ayeti (Allah size şahdamarınızdan daha yakındır) olan fetvalar defterinin cüzlerini halk muska yaptı.”

1.3.11. Şîrâze › İpucu (Ser-rişte), Taze Gönül Yarası (Dâğ-ı Derûn-ı Tâze)

18. yüzyıl şairlerinden Feyzullah Nâfiz (ö.1767) aşağıdaki beyitte, gül yaprağı sayfasına taze gönül yarasını; mecmuanın gönlüne de ipuçlarını şîrâze yapmaktadır:

Varak-ı berg-i güle dâğ-ı derûn-ı tâze

Dil-i mecmû'aya ser-riştelere şîrâze (Nâfiz, Mesnevi 1/127) (Demir, 2008:265)

“Taze gönül yarası gül yaprağı sayfasına, saçlarının uçları gönül mecmuasına şîrâzedir.”

1.3.12. Şîrâze › Kadeh Dalgası İpi (Târ-ı Mevc-i Bâde)

Haşmet, aşk derdi çeken bir insanı mecmuaya benzettiği aşağıdaki beyitte, bu mecmuaya kadeh dalgasının ipinden şîrâze yapmaktadır. Şarabın dertleri unutturma özelliğinden hareket eden şair, aşk derdiyle ortaya çıkan âh rüzgârının bu mecmuanın yapraklarını parçalayamayacağını ifade etmektedir:

Târ-ı mevc-i bâdedir şîrâze-i mecmû'amız

Bâd-ı âh-ı gam perişân edemez evrâkımız (Haşmet, G. 108/2) (Arslan ve Aksoyak, 1994:250)

“Mecmuamızın şîrâzesi, kadeh (şarap) dalgasının ipidir. Gam âhının rüzgârı yapraklarımızı perişân edemez.

1.3.13. Şîrâze › Kâkûl İpi (Târ-ı Kâkûl)

Mehmed Mu'în Efendi (ö.1652), güzelliği bir kitaba, kâkûlü ipe, kâkûl ipini de şîrâzeyle benzetmektedir:

Hatun tahrîrini keşf-i rûmûz-ı bâdedür dirler

Kitâb-ı hüsne târ-ı kâkûlün şîrâzedür dirler (Mu'în, G. 21/1) (Aras, 2010: 201)

“Ayva tüylerinin yazısı, şarabın remizlerini açıklar, derler. Güzellik kitabına, kâkûlünün ipi şîrâzedir, derler.”

1.3.14. Şîrâze › Lütuf İpi (Rişte-i Lutf)

Kaside nazım şekliyle yazılan şiirlerde, övülen kişiler genellikle şîrâze olarak tasavvur edilmektedir. Şîrâze nasıl kitap sayfalarını bir arada tutup düzeni sağlarsa devlet adamları da şîrâze vazifesi icra ederek devleti düzen içinde yönetirler. Köprülüzâde Abdullah Paşa'yı (ö.1735) öven Diyarbakırlı Hâmî (ö.1747), onun lütuf ipini şîrâzeyle teşbih etmektedir. Beyitte dağınık olan kitap değil kulların kalpleridir. Kulların kalpleri Abdullah Paşa'nın ihsanı ile düzen ve huzura kavuşmaktadır:

Münşet iken kulûb-ı 'ibâd

Rişte-i lutfun oldı şîrâze (Hâmî, K. 7/4) (Yılmaz: 2011: 281)

“Kulların kalpleri perişan iken lütuf ipin şîrâze oldu.”

1.3.15. Şîrâze › Saç İpi (Rişte-i Zülf)

Nâbî, sevgilinin zülfünü ipe, gönlünü de eşsiz bir nüshaya benzetmektedir. Kıymetli bir nüsha, elbette şîrâzesiz kalmayacaktır. Böyle bir nüshaya yakışan da sevgilinin zülfüdür. Beyte dikkat edilirse âşığın gönül nüshasına henüz şîrâze yapılmamıştır (Aydın ve Arı, 2023: 256). Âşığın gönlünün her parçası, saçının bir telinin ucunda asılıdır. Saç dağınık olunca âşığın de gönlü perişan olur; âşığın ıstırabı artar. Nâbî, eninde sonunda sevgilinin bu nadir kitabı yani gönlü bir araya getireceğine inanır. Gönül kitabını bir araya getirip toplayacak olan şîrâze sevgilinin saçının tellerindendir. Âşık kavuşmayı umut eder. Sevgilinin saçıyla gönül kitabına şîrâze dikeceğine inanır (Kaplan, 2012: 94):

Bulur elbette bir gün rişte-i zülfünle cem'iyet

Gönül bir nüsha-i kem-yâbdur şîrâzesüz kalmaz (Nâbî, II, G. 258/2) (Bilkan, 2011: II/651)

“Gönül nadir bulunur bir nüshadır, şîrâzesiz kalmaz. Elbet bir gün senin saçının ipliyle bir araya gelerek toplanır.”

1.3.16. Şîrâze › Şiir İpi (Rište-i Nazm)

Gül mecmuasına şîrâze yapmak zor ve ince bir iştir. Yukarıda ifade edildiği gibi Revânî, gül defterinin şîrâzesi olmaz derken Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ, Mezâkî ve Âsaf gül mecmuasına bülbülün can ipinden şîrâze yaptırmaktadır. Mesîhî (ö.1512) ise şiir ipiyle şîrâze yapılmasını önermektedir. Mesîhî, beyitte şiirlerini şîrâzeye benzetmektedir. Ne yazık ki onun bahsettiği mecmuaya Mesîhî'nin şiirleri kaydedilmemiştir. Eğer onun şiirleri kaydedilse, mecmua sağlamlaşacak ve rûzgâr dağıtamayacak, zaman onu eskitemeyecek; bu güzel ve değerli şiirlerden dolayı kimse bu mecmuanın sayfalarını koparmaya kıyamayacaktır. Onun şiirleri bu kadar değerlidir ama şiirleri bu mecmuada bulunmadığı için rûzgâr/zaman mecmuanın sayfalarını dağıtmıştır (Kurnaz-Çeltik, 2013, 34-35):

Rište-i nazmınla örülse eğer şîrâzesi

İdemezdi güllerin mecmû'asın ebter nesim (Mesîhî, K.10/25) (Mengi, 1995: 51)

“Güller mecmuasının şîrâzesi eğer nazmının ipiyle örülseydi, rûzgâr onu kesip dağıtamazdı.”

1.3.17. Şîrâze › Ümit İpi (Rište-i Ümmîd)

Şeylülislam Yahyâ, ümit ipini şîrâzeye benzetir fakat ümit ipi zayıf bir iptir. Çünkü âşığın vuslata dair ümidi zayıftır. Âşık bu hâlini ifade etmek için gönül mecmuaya, ümidi ipe, ümit ipini de şîrâzeye benzetmektedir. Gönül, içi sitem ve dert sayfalarıyla dolu bir mecmuadır. Bu dağınık ve perişan sitem dolu gönül mecmuasının şîrâze ipi de ümittir. Fakat çok zayıf olduğu için gönül mecmuasının sayfalarına ümit ipiyle şîrâze bağlamak mümkün olmayacaktır (Aydın, 2023: 142):

Dil perîşân-ı sitem rište-i ümmîd za'îf

Bend olur sanma o mecmû'a bu şîrâze ile (Ş.Yahyâ, G. 315/4) (Ertem, 1995:182)

“Gönül zulümle perişan, ümit ipi zayıf; o mecmuanın bu şîrâze ile bağlanacağını sanma.”

Zâtî, ömrünü bir kitaba, sevgiliye kavuşma ümidini de şîrâzeye benzetmektedir:

Kitâb-ı 'ömrüm evrâkın virürdi fûrkati bâda

Ümîz-i vuslat-ı cânân eger olmasa şîrâze (Zâtî, III, G. 1294/2) (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1987: III/185)

“Eğer sevgiliye kavuşma ümidi şîrâze olmasaydı, sevgilinin ayrılığı ömür kitabımın yapraklarını yele verirdi.”

1.3.18. Şîrâze › Yağmur İpi (Rişte-i Bârân)

Hâletî (ö.1631), kurak bir mevsimde bahçenin yağmur öncesi ve sonraki hâlini şîrâze örneğiyle gözümüzün önüne sermektedir. Dehr, dünya ve zaman anlamlarına gelmekte olup, zaman gül bahçesinin yapraklarını perişan etmiştir. Bir kitaba teşbih edilen gül yaprakları zamanla solmuş, dökülmeye başlamıştır. Kitap sayfalarının dağılmaması için nasıl şîrâzeyle ihtiyaç varsa, gül yapraklarının dalından kopup dökülmemesi için de suya, diğer bir ifadeyle yağmura ihtiyaç vardır. Şair, sağanak şekilde yağan yağmuru ipe, yağmur ipini de şîrâzeyle teşbih etmekte ve gül bahçesine yağmur ipiyle şîrâze bağlamaktadır:

Bu demde rişte-i bârân ile bağlandı şîrâze

Perişân eylemişken dehr evrâk-ı gülistânı (Hâletî, Kasîde 20/4) (Kaya, 2003:68)

“Zaman, gül bahçesinin yapraklarını perişan eylemişken, şimdi yağmur ipiyle şîrâze bağlandı.”

1.3.19. Şîrâze › Yeşil İp (İbrîşim-i Sebz)

Sehâbî (ö.1554), gülü deftere, çemeni cilt ustasına, ibrişim-i sebzi (yeşil ipi) şîrâzeyle benzettiği aşağıdaki beyitte, çimeni kişileştirmiştir. Öyle ki çimen, gül yapraklarının şîrâzeyle ihtiyacı olduğunu görerek (şîrâze yapmak için) sebzedden yeşil ip yapmıştır:

Sebzedden ibrişim-i sebz eyledi peydâ çemen

Gördi kim evrâk-ı gül muhtâcdur şîrâzeyle (Sehâbî, G. 354/3) (Bayak, 2017: 150)

“Çimen, gül yapraklarının şîrâzeyle ihtiyacı olduğunu görerek sebzedden yeşil ip yapmıştır.”

1.4. Şîrâzeyle Benzetilen Kişiler

Şîrâze kelimesinin nizam, düzen ve bağ anlamını dikkate alan bazı şairler, kasîde şeklinde veya mersiye ve medhiye türündeki şiirlerde övdükleri kişileri, dünya ve ülkeyi bir arada tutup düzeni sağlayarak dağılmaktan kurtardıkları için şîrâzeyle benzetmektedirler.

1.4.1. Şîrâze İpi › Hz. Muhammed

17. yüzyıl şairlerinden Siyâhî Mustafa Dede'nin bir na'tında geçen aşağıdaki beyte göre Hz. Muhammed, kâinatın ön sözünün ser-levhası, gizli ve aşikâr cüzlerin şîrâze ipidir:

Sensün ol ser-levha-i dibâce-i kevn ü mekân

Rişte-i şîrâze-i eczâ-yı peydâ vü kemîn (Siyâhî, K. 5/8) (Cangöz, 2010: 20)

“Sen kâinatın ön sözünün serlevhası, gizli aşikâr cüzlerin şîrâze ipisin.”

1.4.2. Şîrâze › Hz. Hüseyin

Osman Nevres (ö.1876), Kerbela mersiyesinde cömertlik ve sabır meclisinin süsü olarak tanımladığı Hz. Hüseyin'i ilim, amel ve hikmet nüshasının şîrâzesi olarak vasıflandırmaktadır:

Nüsha-i hikmet-i 'ilm ü 'amele şîrâze

Meclis-i vâsi'-i hilm ü kereme zîver iken (O. Nevres, Mersiye 2/8/6) (Kaya, 2010: 242)

“Sen cömertlik ve hilmin engin meclisinin süsü, ilim ve amelin hikmet nüshasının şîrâzesisin.”

1.4.3. Şîrâze › Damad İbrahim Paşa

Seyyid Vehbî, aşağıdaki iki beyitte Damad İbrahim Paşa'yı şîrâzeye benzetmektedir. Damad İbrahim Paşa'nın (ö.1730) övüldüğü bir kasideden alınan ilk beyitte Seyyid Vehbî, devletin İbrahim Paşa sadrazam olmadan önceki durumunu ciltlenmemiş bir kitaba, İbrahim Paşa'yı kitabın şîrâzesine, görüşlerini de şîrâzenin bağına benzetmektedir. Şaire göre Allah İbrahim Paşa'yı ciltlenmemiş kitap gibi dağınık bir vaziyette bulunan devletin işlerini fikirleriyle düzene sokması için şîrâze yapmıştır:

Hak re'yün idüp râbîta tensik-ı umûra

İtdi seni şîrâze-i eczâ-yı zemâne (Vehbî, K. 38/62) (Dikmen, 1991: 172)

“Allah düşünceni işlerin düzene konması için bağ, seni zamanın ciltlenmemiş kitabının şîrâzesi yaptı.”

Re'yidür şîrâze zîrâ kim nizâm-ı devletün

Yohsa eczâ-yı umûr-ı halk olurdu târ u mâr (Vehbî, K. 6/41) (Dikmen, 1991: 64)

“(Damad İbrahim Paşa'nın) Devlet düzeninin şîrâzesi olan görüşleri olmasaydı, halkın işleri tarumar olurdu.”

1.4.4. Şîrâze › Hatipzâde Yahya Paşa'nın İkbal Bağı

Şair Lebîb (ö.1768), Hatipzâde Yahya Paşa'nın (ö.1755) Kütahya'dan Diyarbakır'a tayini vesilesiyle yazdığı tarihli kasidenin son beytinde ona dua ederken ikbali bağa (şîrâze) benzetmekte; onun bahtının açık ve sağlam olmasını dilemektedir:

O hidîvin ola şîrâze-i ikbâli metin

Hüsn-i evsâfı dahi bir niçe cild-i ra'nâ (Lebîb, Kasîde 22/25) (Kurtoglu, 2017:132)

"O vezirin ikbal bağı (şîrâzesi) sağlam, vasıflarının güzelliği de bir o kadar parlak cilt olsun."

1.5. Şîrâze İle İlgili Diğer Benzetme Unsurları

Yukarıda bilgi verilen ve şîrâzeyle benzetilen saç, ayva tüyleri, ip gibi bazı önemli şahsiyetlerin dışında, şairlerin bireysel tasavvur ve tasarruflarıyla akarsu (âb-ı revân), akıl, al ateş âvâzesi, aşk, barış iğnesi (sûzen-i sulh), demir (âhen), gökkuşağı (kavs-ı kuzah), gönül yarası (şerha-i dil), güneş ışını (haytû's-su'a-i âftâb), kispet, leyse mislehu şey', mihr ü vefa, nizâm, pak gönül (dil-i pâk) perişanlık, sâkî, vahdet, yılan (mâr) gibi somut ve soyut çok sayıda farklı kelime ve kavram da klasik şiirde şîrâzeyle benzetilmiş veya şîrâze anlamında kullanılmıştır.

1.5.1. Şîrâze › Akarsu (Âb-ı Revân)

Fuzûlî'nin (ö.1556) divânında hazanla ilgili ögelerin yer aldığı, hazanın tasvir edildiği bir gazel vardır. Bu gazelin tamamında sonbahar tasvir edilir (Kılınç, 2021: 494). Gazelin üçüncü beytinde akarsu şîrâzeyle benzetilmektedir. Fuzûlî, sonbahar mevsiminde bir bahçe tasavvur etmektedir. Tasavvur edilen gül bahçesi kitaba, akarsu bu kitabın şîrâzesine benzetilmiştir. Sonbahar mevsiminin yağmuru ve selleri daha önce belli bir düzen içinde akıp giden suyun düzenini bozmuş yani suyun şîrâzesini dağıtmış; gül bahçesinin yapraklarını perişan etmiştir. Şîrâzesi kesilen kitap yaprakları nasıl dağılmışsa, sonbahar mevsiminde akarsu düzeninin bozulmasıyla gül bahçesinin yaprakları perişan olmuştur (Batislam, 2003: 160). Zira kitabın şîrâzesi kesilirse kitap dağılır:

Kat' edüp fasl-i hazân âb-ı revân şîrâzesin

Nüsha-ı gülzârün evrâkın perîşân eylemiş (Fuzûlî, G.130/3) (Kılınç, 2021:494)

"Sonbahar mevsimi, akarsuyun düzenini bozup gül bahçesi kitabının yapraklarını dağıtıp perişan etmiş."

1.5.2. Şîrâze › Akıl

Ali Emîrî Efendi (ö.1924) idrakı, üzerinde resimler bulunan bir nüshaya, akli da bu nüshanın görünen yönünü tertip ve düzene koyan bir şîrâze benzetmektedir. Şair, sözü ise anlatımı güzelleştiren süse teşbih etmektedir. Zira sözün güzel olması için anlatımın güzel bir sıra ve düzen içinde yapılması gerekmektedir:

Hired tertîb-i nakş-ı nüsha-i idrâke şîrâze

Sühan tevbîb-i hüsn-i intikâle zîb ü zîverdir (Emîrî, Kasîde, 28/9) (Yazar, Arslan, 2020: 310)

“Akıl, idrak nüshasının (resimlerini) görünüşünü tertip ve düzene koyan bir şîrâzedir. Söz ise anlatımı güzelleştiren bir süstür.

1.5.3. Şîrâze › Al Ateş Âvâzesi

Al ateş âvâzesi, yüreği yanmış insanların yanık feryadını ve isyanını ifade eden bir kavramdır. Karabağlı Sa’dî, bir maktelde yer alan beyitte, Hz. Hüseyin’in hunharca öldürülmesini zulüm olarak ifade etmekte ve bu zulmü de bir deftere benzetmektedir. Ona göre bu zulüm sebebiyle insanların feryadı, kırmızı bir ateş gibi âdeta göğe yükselmiştir. Bu zulme isyan eden şair, kırmızı ateş gibi göğe yükselen feryadı şîrâze benzetmektedir. Beyitte şîrâze kelimesi âdet, kural, esas düzen anlamında kullanılmakta olup şair, zulüm kitabının kuralı bu mu diyerek isyanını ifade etmektedir:

Çıkdı göge al ateş âvâzesi

Defter-i zulmun bu mı şîrâzesi (Karabağlı Sa’dî, Maktel, 103/3) (Bal, 2012: 152)

“Al ateş feryadı göğe çıktı. Zulüm kitabının kuralı, düzeni bu mu?”

1.5.4. Şîrâze › Aşk

Şeyh Gâlib (ö.1799), aşkı şîrâze benzetmektedir. Aşağıdaki beyitteki beste kelimesi, hem bağlı hem ahenk ve makam anlamlarına gelmektedir. Beste kelimesi eğer bağ olarak düşünülürse hayat (iş) bir mecmua, bu mecmuanın şîrâzesi ise aşktır, mecmua aşkla bağlıdır. Besteyi bir müzik terimi olarak düşündüğümüzde hayat mecmuasının şîrâzesi aşkla bestelidir. Beyitte hayat bir mecmuaya benzetilmekte olup bu mecmuayı bir arada tutan şîrâzenin bağı ve bestesi aşktır. Beyitte aşk ipiyle şîrâzelenmiş bir hayat mecmuası ve aşk konusunu işleyen bir hayat mecmuası hayal edilmektedir. Bu mecmuanın nakaratları ve nağmeleri yanık ve acıklı olup hep ah ve feryat kelimeleri tekrar edilmektedir:

Bestedir aşk ile şîrâze-i mecmû’a-i iş

Nakarât u nağamı âh ile feryâd yazar (Şeyh Gâlib, G. 79/2) (Kalkışım, 1994: 295)

“Hayat mecmuasının şîrâzesi aşk ile bağlıdır, bestelidir. Onun nakarat ve nağmeleri âh ile feryatla dağılmaktadır.”

1.5.5. Şîrâze › Barış İğnesi (Sûzen-i Sulh)

Nâbî'nin Karlofça Antlaşması'nın yapılmasındaki katkıları sebebiyle devrin sadrazamı Amcazade Hüseyin Paşa'yı (1702) övdüğü Sulhiyye kasidesinde barış iğnesini şîrâzeyle benzetmektedir. Nâbî'ye göre savaş, maddî manevî yıkımlarıyla toplumu perişan edip adeta şîrâzesi kopmuş bir kitap gibi oraya buraya savurmuştur. Kitabın yapraklarının dağılmaması için şîrâze dikilmesi gerekmektedir. Beyitte verilen bilgiye göre barış, dağılan kitabın cüzlerini yani toplumu yeniden bir araya getirip birleşmesini sağlamıştır. Bu yönüyle barış iğnesi tohum için şîrâze görevi yapmıştır. “Sûzen-i sulh” terkihiyle barışın kolay elde edilmediği; birçok savaştan ve zorluklardan sonra elde edildiği ifade edilmektedir:

Geldi eczâ-yı be-hem ber-zede-i devrânun

Sûzen-i sulh ile şîrâzesine kuvvet-i tâm (Nâbî I, K.13/12) (Bilkan, 2011: I/86)

“Zamanın dağılmış, parçalanmış cüzleri barış iğnesi ile dikilerek şîrâzesine tam kuvvet geldi.”

1.5.6. Şîrâze › Demir (Âhen)

Yufka, oklava ile açılan yuvarlak ince hamur yaprağı, saçta pişen bir ekmek çeşidi, mecazen ince, çabuk kırılır, dayanıksız (Kubbealtı Lugati, 4 Aralık 2024) anlamlarına gelmektedir. Bosnalı Sâbit (ö.1712), kendi şiirinin yakıcılığından söz ederken bu kâğıt ince ve dayanıksızdır; bu sözlerle bu kâğıt dayanmaz. Bu sebeple yakıcı sözlerin yazıldığı bu defter çelikten, defterin şîrâzesi de demirden olmalıdır:

Yufkadur kâğız bu elfâza tayanmaz

Sâbitâ âhenin şîrâze bir defter gerek pûlâddan (Sâbit, G.269/7)(Karacan, 1991:486)

“Ey Sâbit! Kâğıt yufkadur. Bu sözlerle dayanmaz. Bu sözlerle çelikten bir defter ve demirden bir şîrâze gerekir.”

1.5.7. Şîrâze › Gök Kuşağı (Kavs-ı Kuzah)

Sehâbî; feleği hile dolu bir deftere, gökkuşağını renkli iplerle yapılmış bir şîrâzeyle benzetmektedir:

Görinen eflâkde kavs-i kuzahdur sanma kim
 Defter-i pür-hile-i eflâke ol *şîrâzedür* (Sehâbî, G. 80/4) (Bayak, 2017: 52)
 “Gökyüzünde görüneni gökkuşağı sanmayın. O feleğin hile dolu defterine
şîrâzedir.”

1.5.8. *Şîrâze* › *Gönül Yarası (Şerha-i Dil)*

Lebîb, somut bir kavram olan *şîrâzeyi* soyut bir kavram olan gönül yarasına, yüz parça olmuş gönlü de tarağa benzetmektedir:

Şerha-i dil rişte-i *şîrâze*-i idrâkdir
 Şâne-i zülf-i hünermendi dil-i sad-çâkdir (Lebîb, G.49/1) (Kurtoglu, 2017: 308)

“Gönül yarası, idrak *şîrâzesinin* ipidir. Sevgilinin saçının tarağı da şerha şerha (yüz parça) olmuş gönüldür.”

1.5.9. *Şîrâze* › *Güneş Işını (Haytû’s-Şu’â-i Âfitâb)*

Şiirini öven Hâletî, güneş ışınlarını *şîrâze*ye benzetmekte, divânına güneş ışınlarından *şîrâze* örmeyi hayal etmektedir. Ancak bu hayalin gerçekleşmesi, sevgilinin lütuf ışıklarını şairin divânının üstüne düşürmesi şartına bağlıdır:

Pertev-i lutfun düşürse üstine divânumun
 Eylerin *şîrâzesin* haytû’s-şu’â-ı âfitâb (Hâletî, Kıt’a 7) (Kaya, 2003: 101)
 “Sevgili lütf ışığını divânımın üstüne düşürse, güneşin tel tel ışınlarından *şîrâze* yaparım.”

1.5.10. *Şîrâze* › *Leyse mislehu şey’*

Ser-levha, başlık anlamına gelmekte olup el yazması kitapların ilk sayfalarına yapılan süslü bağlantıya denir. Kâmi, Tuhfetü’z-Zevrâ isimli mesnevisinin tevhid bölümünde Allah’ın sıfatlarından söz ederken onu yazma eser tasavvuru üzerinden yorumlamakta ve Hüve’l-Hay (diri olan yalnız O’dur) ibaresini ser-levhaya, *Leyse mislehu şey’* (Hiçbir şey onun benzeri değildir.) ibaresini de *şîrâze*ye teşbih etmektedir. Nasıl *şîrâzesiz* eser dağılırsa, onun benzerinin olduğunu düşünmek de imanı zayıflatıp yok eder:

Ser-levha-i künhidür huve’l-Hayy
Şîrâzesi leyse mislehu şey’ (Kâmi, Mesnevi 1/31) (Erişen Yazıcı, 2017: 332)

“Hüve’l-Hay (Diri olan yalnız O’dur), asıl başlığıdır. *Leyse mislehu şey’* (Hiçbir şey onun benzeri olmaz) de *şîrâzesidir*.”

1.5.11. Şîrâze › Mihr ü Vefâ

Mihr ü vefâ; sevgi ve dostluk, sevgi ve dostlukta sadakat anlamlarına gelmektedir. Nevî (ö.1599), vücudunu mecmuaya, mihr ü vefayı ise âşığın vücut mecmuasının dağılmasını önleyen şîrâzeyle benzetmektedir:

Nev'iyâ mihr ü vefa şîrâzesin çâk itmeyem

Tağılup mecmû'a-i cismüm eğer evrâk ola (Nevî, G.9/5)(Tulum ve Tanyeri, 1977:236)

“Ey Nev'î! Eğer vücut mecmuam dağılıp yaprak olacaksa mihr ü vefa şîrâzesini yırtmayayım.”

1.5.12. Şîrâze › Nizam

Nizam, kâinatta ve her türlü kuruluştaki o şeyin gidişatının nasıl mevcut olduğu ve devamını sağlayan yasa ve kural, düzen, bir bütünün parçaları arasındaki ölçülülük, uzunluk, âhenk; usûl; sıra, dizi, tertip (Kubbealtı Lugati, 30 Kasım 2024) gibi anlamlara gelmektedir. Şîrâze düzen, nizam anlamlarına da gelmektedir. Klasik şiirde şîrâzenin nizam olarak tasavvur edildiği beyitler de vardır:

Gerdûn virür mi kimseye şîrâze-i nizâm

Tâ sıkmayınca mengene-i ıztırâbda (Nâbî, II, G. 691/3) (Bilkan, 2011: II/977)

“Dünya, ıstırap mengenesinde sıkmayınca, bir kimseye nizam şîrâzesi yani huzur ve düzen verir mi?”

Beyitte şîrâze mecazen nizam, düzen, düzgünlük anlamına gelmektedir. Mengene ise kitap ciltlenirken kitabın sıkıştırılmasına yarayan bir âlettir. Kitabın şîrâzesinin düzgün olması ve kolay dağılmaması için mengenede iyice sıkıştırılması gerekmektedir. Nâbî'ye göre insanın bu dünyada huzur ve düzene kavuşması da ıstırap mengenesinde sıkıştırılmasına bağlıdır. Zorluklar insanı olgunlaştırır. Nâbî, insanların hayatlarında çektikleri sıkıntıları, şîrâze yapımı için kitabın mengenede sıkıştırılmasına, bu ıstırap sonunda ulaştıkları düzenli hayatı da şîrâzelenmiş bir kitaba benzetmektedir.

Pazarbaşızâde Servet (ö.1766) de nizamı şîrâzeyle benzetmektedir:

Olur mu beste-i şîrâze-i nizâmın iken

Sezâ-yı cendere-i derd ü ıztırâb kitâb (Servet, G. 4/4) (Özdemir, 2015: 303)

“Kitap, nizam şîrâzesine bağlı iken dert ve ıstırap cenderesine yaraşır mı?”

1.5.14. Şîrâze › Pak Gönül (Dil-i Pâk)

Zîver (ö.1787) pak gönlünü muhabbet şîrâzesine benzetmektedir:

Bihîn şîrâze-i fart-ı muhabbetdir dil-i pâkim

Meveddet noktasın hod merdüm-i didem ider imlâ (Zîver, G. 2/19) (Alten, 2020: 201)

“Muhabbet noktasını kendi göz bebeğim yazar. Pak gönlüm, en iyi muhabbet şîrâzesidir.”

1.5.15. Şîrâze › Perişanlık/Sevdâ

Hacı Hafız Fâzıl Efendi, genel benzetme unsurlarından farklı olarak sevdâyı şîrâzeyle benzetmektedir. Eski, yırtılmış yaprakların şîrâzelenip ciltlenmesi mümkün değildir. Beyitte sözü edilen güzellik yaprakları eskidir, perişandır, eski bir sevdâyı anlatmaktadır. Sevda onu perişan etmiştir. Bu sebeple onu düzenlemek mümkün değildir zira artık perişanlığın kendisi sevda şîrâzesi olmuştur:

Kühen evrâk-ı hüsni rabt u tanzîm itme kâbil mi

Ana mahz-ı perîşânî olur şîrâze-i sevdâ (Fâzıl, G. 32/3) (Atacan, 2014: 126)

“Eski güzellik yapraklarını bağlayıp düzenlemek mümkün mü? Perişanlığın kendisi ona sevda şîrâzesi olur.”

1.5.16. Şîrâze › Sâkî

Cemiyet; toplum, meclis anlamlarına gelmektedir. Seyyid Vehbî, eğlence meclisini kitaba, sâkîyi de bu meclisi bir arada tutan şîrâzeyle benzetmektedir. Seyyid Vehbî, sâkîden şarap kadehini meclisten hiçbir zaman kesmeyip durmadan sunmasını istemekte ve şenlik kitabının onsuz düzene girmeyeceğini; zira bu kitabın şîrâzesinin sâkî olduğunu söylemektedir. Beyitte şenlik kitaba, sâkî de sayfaları bir arada tutarak cildin dağılmasını engelleyen şîrâzeyle benzetilmektedir. Nasıl şîrâzesiz kitap dağılırsa, eğlence meclisinin şîrâzesi hükmündeki sâkî de olmazsa; yani kadeh sunmayı bırakırsa eğlence meclisinde düzen kalmaz, meclis dağılır (Düzlü, 2018: 373).

Ecza-yı tarab nizâm bulmaz sensüz

Şîrâze-i cem'iyetümüz sensin zirâ (Vehbî, Ruba'î 1/2) (Dikmen, 1991: 511)

“Şenlik cüzleri/ kitabı sensiz düzen bulmaz. Çünkü cemiyetimizin şîrâzesi sensin.”

1.5.17. Şîrâze › Vahdet

Vahdet; birlik, bütünlük, yekparelik, Allah'ın varlığının bir ve tek olması, Allah'a ulaşım onunla bir olma durumu (Kubbealtı Lugati, 4 Aralık 2024) anlamlarına gelmektedir. Zaman her şeyi dağıtıp eskittiği gibi yaprakları da dağıtıp eskitir. Zamanı kitap yapraklarına, vahdeti şîrâzeyle benzetilen Sâkib Dede'ye göre zaman yapraklarının şîrâzesi vahdet olsaydı kesret onu dağıtamazdı:

Şîrâze-i evrâk-ı zamânı k'ola vahdet

Kesret viremez ânı mükerrer meh ü sâle (S. Dede, Kıt'a 7) (Arı, 2003: 614)

“Vahdet, zaman yapraklarının şîrâzesi olsa, ay ve yıl ona kesret verip dağıtamazdı.”

1.5.18. Şîrâze › Yılan (Mâr)-Şîrâze

Klasik şiirde hazineyi yılanlar bekler inancından hareketle sevgilinin yüzü hazineye, yüzüne dökülen saçları da yılanla benzetilir. Nâbî de istiare yoluyla sevgilinin saçlarını yılanla, yılanı da şîrâzeyle benzetmiştir:

Genc-i ma'nâ kütüb ü darbeleri nakş-ı tılsım

Mârlardur iki cânibindeki şîrâzeleri (Nâbî II, G. 818/5) (Bilkan, 2011: II/1073)

“Kitapları mana hazinesi, kitaplardaki yazılar tılsımlardır. İki yanındaki şîrâzeleri yılanlardır.”

Klasik Türk şiirinde şîrâzenin teşbih, tenasüp, telmih, leff ü neşr gibi edebî sanatlar veya başka yollarla ilişkilendirildiği bütün unsurlar aşağıda bir tablo hâlinde verilmiştir. Dolayısıyla tablodaki unsurlar, aynı zamanda şîrâzenin klasik Türk şiirindeki anlam çerçevesini oluşturmaktadır.

Klasik Türk Şiirinde Şîrâze ve Anlam Çerçevesi			
Saç-Şîrâze İlişkisi	Şîrâze-İp İlişkisi	Şîrâzeyle Benzetilen Kişiler	Şîrâzeyle İlgili Diğer Unsurlar
saç (zûlf), kâkûl, misk kokulu saç (zûlf-i müşgin), perişan saç (zûlf-i perişân), saç teli (târ-ı gîsû), yaldızlı saç (zûlf-i mutallâ), perçem ve saç (perçem ü zûlf), saç ve ayva tüyü (zûlf ü hat): ayva tüyü (hat), yeni bitmiş ayva tüyü (hatt-ı nev), ayva tüyü tozu (gerd-i	adalet ipi (rişte-i adl), altın ip (zer-rişte), ayva tüyü ipi (târ-ı hat), bûlbûlün can ipi (bûlbûlün rişte-i cân), can ipi (rişte-i cân), demir telden yapılmış ip (târ-ı âhen), gece ve gündüz ipi- iki renkli ip (dû reng târ), gönül ipi (rişte-i gönül), gözyaşı ipi (rişte-i eşk), hablû'l-verid, ipucu (ser-rişte), taze gönül yarası (dâğ-ı derûn-ı tâze), kadeh dalgası ipi (târ-ı mevc-i bâde), kâkûl ipi (târ-ı kâkûl), lütuf ipi (rişte-i lutf), şiir ipi (rişte-i nazm), ümit ipi	H. Muhammed H. Hüseyin Damad İbrahim Paşa Hatipzâde Yahya Paşa'nın İkbâl Bağı	akarsu (âb-ı revân), akıl, al ateş âvâzesi, aşk, barış iğnesi (sûzen-i sulh), demir (âhen), gök kuşağı (kavs-ı kuzah), gönül yarası (şerha-i dil), güneş ışını (haytû's-şu'a-i âfitâb), kispet, leyse mislehu şey', mihr ü vefâ, nizâpak gönül (dil-i pâk), nizâm, perişanlık-sevdâ, sâkî, vahdet, yılan

hat), tâze ayva tüyü (hatt-ı nâz)	(rişte-i ümmîd), yağmur ipi (rişte-i bârân), yeşil ip (ibrîşim- i sebz).		(mâr).
--------------------------------------	--	--	--------

Görüldüğü gibi klasik Türk şairleri, şîrâze kelimesini tek başına veya başka kelimelerle birlikte kullanarak gerçek ve terim anlamından hareketle soyut veya somut değişik öğelerle ilişkilendirmişler, şîrâze kelimesi etrafında yeni hayaller ve yeni söylemler geliştirip benzetmeler ve telmihler yapmışlardır.

Görüldüğü gibi klasik Türk şairleri, şîrâze kelimesini tek başına veya başka kelimelerle birlikte kullanarak gerçek ve terim anlamından hareketle soyut veya somut değişik öğelerle ilişkilendirmişler, şîrâze kelimesi etrafında yeni hayaller ve yeni söylemler geliştirip benzetmeler ve telmihler yapmışlardır.

SONUÇ

Çalışma ile görülmüştür ki şîrâze; yazma eserleri, özelde ise divânları hem yapısal hem sanatsal olarak tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu sebeple Klasik Türk şairleri, şiirlerinde şîrâze kelimesini kullanarak öncelikle sevgiliyi güzellik kitabına, mecmuaya, mushafa, nüshaya, cûze benzetmişler; sevgilinin güzellik unsurlarını, bu güzellik kitabını tamamlayan, onu dağılıp perişan olmaktan kurtaran birer şîrâze olarak tahayyül etmişlerdir.

Sevgilinin güzelliği veya yanağı kitap, mecmua veya Mushaf gibi bir yazma esere benzetildiğinde, sevgilinin güzellik unsurları olan saçın (zülf) veya ayva tüylerinin (hat) şîrâze veya şîrâze ipi olarak tasavvur edilmesi en yaygın benzetmelerden biridir. Gönül cemiyete (topluma) benzetildiğinde, sevgilinin saçı gönül cemiyetinin düzenini sağlayan şîrâze olur. Az da olsa bir çiçek olan gül de kitaba, deftere, nüshaya benzetilir. Bu durumda şairler, gülün ince ve zarif yapraklarını dikkate alarak ya “*Gül defterinin şîrâzesi olmaz.*” derler ya da gül defterine âşığın can ipinden yapılmış bir şîrâzeyi layık görürler.

Sevgilinin saç, şiirde genellikle *zülf*, *perçem*, *kâkûl* gibi isimlerle veya *târ-ı gîsû*, *zülf-i misk-âsâ*, *zülf-i mutallâ*, *zülf-i müşğîn*, *zülf-i perîşân* gibi tamlamalı şekilde kullanılarak şîrâze benzetilir. Bazen de sevgilinin zülfü ve hattı veya zülfü ile yakın anlamlı olan perçemi birlikte sevgilinin güzellik kitabına şîrâze olurlar.

Sevgilinin yanağı veya güzellik bir *kitaba*, *cûze*, *mushafa*, *nüshaya*, *mecmuaya*, *risaleye* benzetildiğinde, tıpkı saç gibi ayva tüyleri de yazma eserlerin yapraklarını dağılmaktan kurtaran şîrâze benzetilir. Şiirde hat kelimesinin

dışında bu kelimenin *hatt-ı nev*, *gerd-i hat*, *hatt-ı nâz* gibi tamlamalı şekilleri de kullanılmaktadır.

Şîrâze yapımında kullanılan en önemli malzeme iptir. Klasik şiirde ip anlamına gelen *ibrişim*, *rişte*, *târ* gibi kelimeler, şîrâzenin ana malzemesi olmaları sebebiyle soyut ve somut farklı kavramlarla tamlamalar oluşturup değişik hayallerle şîrâzeye benzetilmişlerdir. *Adalet ipi* (*rişte-i adl*), *altın ip* (*zer-rişte*), *ayva tüyü ipi* (*târ-ı hat*), *bülbülün can ipi* (*bülbülün rişte-i cânı*), *can ipi* (*rişte-i cân*), *demir telden yapılmış ip* (*târ-ı âhen*), *gece ve gündüz ipi*- *iki renkli ip* (*dü reng târ*), *gönül İpi* (*rişte-i gönül*), *gözyaşı ipi* (*rişte-i eşk*), *şah damarı* (*hablû'l-verîd*), *ipucu* (*ser-rişte*), *kadeh dalgası ipi* (*târ-ı mevc-i bâde*), *kâkûl ipi* (*târ-ı kâkûl*), *lütuf ipi* (*rişte-i lutf*), *saç ipi* (*rişte-i zülf*), *şîr ipi* (*rişte-i nazm*), *ümit ipi* (*rişte-i ümmîd*), *yağmur ipi* (*rişte-i bârân*), *yeşil ip* (*ibrişim-i sebz*) gibi tamlamalarla kurulmuş kelime grupları, ip kelimesi etrafında teşekkül eden benzetme unsurlarıdır.

Bazı şairler de övdükleri kişileri dünya ve ülkeyi şîrâze gibi bir arada tutup düzeni sağladıkları için şîrâzeyle benzetmişlerdir. *Hz. Muhammed*, *Hz. Hüseyin*, *Damad İbrahim Paşa*, *Hatipzâde Yahya Paşa* şîrâzeyle benzetilen önemli isimlerdir.

Saç, ayva tüyleri, ip ve bazı önemli şahsiyetlerin dışında, şairlerin bireysel tasavvurlarıyla *akarsu* (*ab-ı revân*), *akıl*, *al ateş âvâzesi*, *aşk*, *barış iğnesi* (*süzen-i sulh*), *demir* (*âhen*), *gökkuşağı* (*kavs-ı kuzah*), *gönül yarası* (*şerha-i dil*), *güneş ışıını* (*haytû's-şu'a-i âftâb*), *kispet*, *leyse mislehu şey'*, *mihr ü vefa*, *nizâm*, *pak gönül* (*dil-i pâk*) *perişanlık*, *sâkî*, *vahdet*, *yılan* (*mâr*) gibi somut ve soyut çok sayıda farklı kelime ve kavram da klasik şiirde şîrâzeyle benzetilmiş veya şîrâze anlamında kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Cenk (2016). *Nakş-i Eyyübî [Ö.1764] Hayatı, Sanatı ve Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- AKKUŞ, Metin (1993). *Nef'i Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2006). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanları (Divan-II)*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Yayınları.
- ALTEN, Seçil (2020). *Zîver Dîvânı: İnceleme ve Tenkitli Metin*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- ARAS, Makbule (2010). *Mu'în Dîvânı, İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

- ARI, Ahmed (2003). *Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sakıp Dede ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet ve AKSOYAK, İ. Hakkı (1994). *Haşmet Külliyyatı*, Sivas: Dilek Matbaacılık.
- ARSLAN, Mehmet (2004). *Antepli Aynî Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınevi.
- ASLAN, Üzeyir (2017). *Mustafa Nehcî Dede Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- ATACAN, Mehmet (2014). *Hâfız Mehmet Tâhir Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- AVŞAR, Ziya (2017). *Revânî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 19.07.2024].
- AYDIN, Beytullah (2023). *Klasik Türk Şiirinde İpe Bağlı Hayaller*, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- AYDIN, Beytullah ve ARI, Ramazan (2023). “İpliğe Bağlı Hayaller: Klasik Türk Şiirinde Rişte”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 9/19, 233-280.
- BAL, Ali (2012). *Sa’dî Karabâğî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- BATİSLAM, H. Dilek (2003). “Divan Şiirinde Hazan”. *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, (Ed. M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca), Ankara: Bizim Büro Yayınları, 155-174.
- BATĞI, Özlem (2012). *Numân Mâhir Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BAYAK, Cemal (2017). *Sehâbî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 19.07.2024].
- BEKTAŞ, Ekrem (2007). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divânı*, Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- BELLİ, Handan ve MUM, Cafer (2021). “Klasik Türk Şiirinde Terkiplerdeki Somutlaştırma ve Duygu Aktarımı”, *Bilgi*, (97), s. 79-108.
- BİLGİN, A. Azmi (2003). *Mir Hamza Seyyid Nigârî Divan-ı Seyyid Nigârî*, İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nâbî Divânı*, C. I-II, Ankara: Akçağ Yayınları.

- CANGÖZ, Gülşah (2010). *Siyâhî Dede Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali (1987). *Zâtî Divan*, İstanbul: İÜ Edebiyat Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇUKURLU, Talip (2019). “Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]* (Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı), Cilt: 2, Sayı: 1, s. 353-376.
- DEMİR, Hiclal (2008). *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1997a). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es’ad ve Dîvânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1997b). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm İshak ve Dâvânı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- DÜZLÜ, Özlem (2018). *Seyyid Vehbî Divanı’na Göre 18. Asırda Osmanlılarda Sosyal Hayat*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- ERDEM, Sadık (2002). *Neyyir ve Divanı. İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- ERİŞEN Yazıcı, Gülgün. *Kâmî Divanı*, ekitap.kulturturizm.gov.tr (ET: 18.07.2024)
- ERTEM, Rekin (1995). *Yahyâ Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ET, Oğuzhan (2021). “Klasik Türk Şiirinde “Rişte-i Cân” Kavramının Anlam Çerçevesi”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, 4, 255-280.
- KALKIŞIM, M.Muhsin (2013). *Şeyh Gâlip Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (2012). *Hikmet Şairi Yûsuf Nâbî*, Ankara: Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- KAYA, Bayram Ali (2003). *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı (Giriş-Tenkitli Metin-T1 Nüshası Tıpkıbasımı)*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2010). *Osman Nevres Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYA, Hasan (2009). 18. yıl. *Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin) I-II*, Doktor Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- KAYA Yiğit, Bilge (2018). *XVIII. Yüzyıl Hattat Divan Şairi İstanbul Ayvansaraylı Afîf Efendi ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KILINÇ, Abdülhakim (2021). *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- KOÇ ACAR, Gülmedine (2006). *Hafîd Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- KONUKLAR, Mehmet (2023). “16. Yüzyıl İslam Cildi ve Avrupa Cildi Şîrâzelerinin Temel Özelliklerinin Karşılaştırılması”. *Palmet Dergisi*, 4, s. 83-96.
- KURNAZ, Cemal ve ÇELTİK, Halil (2013). “Şairlerin Gözüyle Mecmua”. *Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1, s. 21-49.
- KURTOĞLU, Orhan (2004). *Lebîb Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 18.07.2024].
- KÜÇÜK, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MAVİLİ, Gürcan (2015). “Yazma Eserlerde Şârâze”. *İsmek-El Sanatları Dergisi*, 16, s. 122-125.
- MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: AKM Yayınları.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: AKM Yayınları.
- NAR, Oktay (2016). *Yenişehirli İzzet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni (Metin-İnceleme-Dizin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- OKUR, Mustafa (2006). *Dîvân-ı Vâli-i Amedî*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- ONAY, Ahmet Talât (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz: Cemal Kurnaz, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- ÖZDEMİR, Fatih Mehmet (2015). *Servet Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- PARLATIR, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- SAĞLAM, Ayşe (2023). "Nâbî'nin Tevhid'inin Gaye ve Nizam Delili Işığında İncelenmesi". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 20 (Ağustos), s. 63-74.
- SUNAL, Arif (2014). *Sâdık Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, Dersâadet: İkdâm Matbaası.
- ŞEN, Fatma Meliha (2007). "Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9, s. 467-506.
- TARLAN, Ali Nihat (1992b). *Hayâlî Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAYMAZ, Cemalettin (2018). *Moralî Azîz Dîvânı (Tenkitli Metin- İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun: Giresun Üniversitesi.
- TULUM, Mertol ve TANYERİ, M.Ali (1977). *Nev'î Dîvânı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÜST, Sibel (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr> [ET: 28. 01. 2025].
- ÜZGÖR, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dâvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- YAVUZ, Kemal ve YAVUZ, Orhan (2016). *Muhibbî Dîvânı*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- YAZAR, Sadık ve ARSLAN, Mustafa Uğurlu (2020). *Ali Emîrî Dîvânı*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- YEKBAŞ, Hakan (2010). *Sehî Bey Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- YILMAZ, Kadri Hüsnü (2011). *Hâmî Ahmed Diyarbekrî Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- YILMAZ, Salih (2010). *Câzib Dîvânı İnceleme, Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/> [ET: Aralık 2024-Mayıs 2025]

<http://ekitap.yek.gov.tr/> [ET: Aralık 2024-Mayıs 2025]

<http://lugatim.com> [Misâlli Büyük Türkçe Sözlük (İlhan Ayverdi)] [ET: 11.04.2025]

<http://www.kamusiturki.com> (ET: 02.04.2025) [Kâmûs-ı Türki (Şemseddin Sâmî)]

<https://sozluk.gov.tr> (ET: 11.04.2025) [Güncel Türkçe Sözlük (TDK), Tarama Sözlüğü (TDK), Derleme Sözlüğü (TDK), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (TDK)]